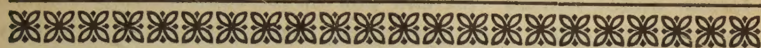
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 1. Mei 1925.



JESAJA EN ACHAZ

door

Dr J. RIDDERBOS.

Reeds in de eerste jaren van zijn optreden, die voor Juda jaren van voorspoed waren, had Jesaja de Godsgerichten aangekondigd, die het land om zijne vele zonden zouden treffen. De vervulling schijnt die voorzegging op den voet te zullen volgen. Reeds in het laatst van Jothams regeering begint de politieke hemel zijn helderheid te verliezen ; en wanneer straks Achaz als twintigjarig jongeling zijn vromen vader is opgevolgt, pakken zich boven zijn hoofd weldra donkere wolken samen.

De bedreiging komt van de zijde van een „monsterverbond", gesloten door Pekah, den koning van het broedervolk Efraïm, met den Heidenschen Resin, den te Damaskus zetelenden koning van Syrië. Deze twee verbonden zich om met vereende krachten Juda aan te vallen.

Waarschijnlijk lag het initiatief in Damaskus en vond de zaak haar achtergrond in de actie, door de Assyriërs destijds in het boven Damaskus gelegen Noord-Syrië ontplooid. Het is te verstaan, dat koning Resin, weinig genegen om tot een vasal van den wereldveroveraar gedegradeerd te worden, begon om te zien naar bondgenooten om met vereende krachten tegen den opkomenden vloedgolf een dam op te werpen. Zoo vestigt hij zijn blik op Palestina en tracht inzonderheid Noord-Israel en ook Juda, dat sinds Uzzia tot macht en aanzien was gekomen, tot een anti-Assyrisch bondgenootschap over te halen.

Te Samaria bereikt hij — wellicht mede door den drang der Syrische overmacht [1]) — zijn doel. Zoo gaat straks Noord-Israel, onder leiding van zijn pas opgetreden koning Pekah, broederlijk samen met Syrië: de eeuwenlange vijandschap dier beide rijken schijnt vergeten bij de gedachte aan het gemeenschappelijk gevaar. Volgens de Assyrische inscripties sloten ook de Fenicische steden Tyrus en Sidon zich bij dit bondgenootschap aan.

Hoe dacht men in Juda over dit alles? We beginnen bij Jesaja. Straks, als de verbonden Syriërs en Efraïmieten zich tegen Juda wenden, zal de profeet getuigen, dat hun anti-Assyrische coalitie-politiek op een volslagen fiasco zal uitloopen. Zonder twijfel heeft Jesaja dit niet toen pas, maar van den aanvang af geweten. God had het hem doen zien, dat Assyrië's voortrukken op deze wijze niet was te stuiten. Men herinnere zich slechts zijne beschrijving van de onweerstaanbare Assyrische legioenen, aanrukkend om het Godsgericht te voltrekken. [1]) En dat onder meer het rijk Efraïm daarvoor rijp was, heeft hij reeds vroeg verkondigd. [2])

Vooral is hier belangrijk eene Godsspraak, die wel in den tweeden bundel van Jesaja's profetieën is geplaatst, maar die uit een vroegeren tijd moet dateeren [3]); ze is toch gericht tegen Syrië en Efraïm: dit wijst op den tijd, toen deze beide machten zich verbonden hadden. Zelfs is er veel te zeggen voor de meening, dat deze Godsspraak stamt uit den tijd, toen de coalitie nog pas gesloten was en nog niet tot het conflict met Juda had geleid; immers wordt in de nogal breede profetie dit conflict met geen woord vermeld. Is dit juist, dan heeft Jesaja dus reeds van het begin af het mislukken van den tegenstand tegen Assyrië voorzegd. De profetie luidt aldus:

> Zie, Damaskus wordt weggedaan als stad, en zal tot een vervallen puinhoop worden.

---

1) Vgl. 9 : 10. 2) 5 : 26 v.v. 3) 9 : 7 v.v. 4) 17 : 1—11.

Verlaten zullen zijn de steden Aroër, aan kudden prijsgegeven, die zullen daar nederliggen, door niemand opgeschrikt.

En verdwijnen zal de vesting uit Efraïm, en het koningschap uit Damaskus.

En met het overblijfsel van Syrië zal het gaan als met de heerlijkheid van de kinderen Israels, spreekt de HEERE der heirscharen [1]).

De Assyriërs worden niet genoemd, maar zijn stellig bedoeld. De Syrisch-Efraïmietische tegenstand tegen de wereldmacht zal nutteloos zijn en op ondergang en verwoesting uitloopen. Natuurlijk is ook deze voorzegging van den profeet niet gebaseerd op politieke berekening, maar op Goddelijke openbaring. De grond is dan ook gelegen niet in Assyriës overmacht, maar in de zonde, inzonderheid van Efraïm, waarover God het gericht doet komen. [2])

Het kan zeer wel zijn, dat dit profetisch oordeel op Juda's politiek invloed heeft geoefend, althans deed dit rijk aan de coalitie niet mede. Ook aan het Jeruzalemsche hof zal Resins voorslag door een gezantschap uit Damaskus zijn overgebracht, maar zonder het gewenschte resultaat. Dit moet dan nog tijdens Jothams regeering zijn geweest en het is geheel niet onwaarschijnlijk, dat deze vrome koning zijne beslissing heeft genomen in verstandhouding met Jesaja. Deze weigering om mee te doen zal dan Resin en Pekah derwijze geprikkeld hebben, dat ze naar de wapens grepen om het eigenzinnige Juda te dwingen, zich naar hun wil te voegen.

Zeker is, dat in het laatst van Jothams regeering de beide verbonden koningen Juda begonnen aan te vallen. Wanneer de Schrift zegt, dat de HEERE hen zond [3]), sluit dit niet uit, dat ze hunne eigen bedoelingen hadden, en is dit ook niet in strijd met onze onderstelling, dat Jotham in dezen de rechte politiek heeft gevolgd ; in ieder geval bleef toch deze benau-

---

[1]) 17 : 1—3. [2]) 17 : 10. [3]) 2 Kon. 15 : 37.

wing eene bezoeking van 's HEEREN wege, en zeker ook eene kastijding van Juda's zonden. Dat tenslotte Jothams weigering voor Juda niet op schade zou uitloopen, zal aanstonds blijken.

Jotham zelf moet kort hierna zijn gestorven, en door Achaz opgevolgd. Eerst thans bereikt de vijandelijke bedreiging haar hoogtepunt. Achaz, wiens hart van den aanvang af neigt tot Heidendom en wereldzin, moet des HEEREN bijstand missen. [1]) De Judeesche krijgsmacht wordt in korten tijd verslagen. Resin en nog meer Pekah brengen haar verpletterende nederlagen toe. Hierop verwoesten de Israelieten de dichtstbij gelegen gedeelten van Juda. Terzelfder tijd ondernemen de Syriërs een krijgstocht naar het Zuidelijkste punt van het Judeesche machtsgebied en veroveren de havenstad Elath. [2]) Thans beginnen ook Juda's kleine buur-volken, die dusver zijne macht hadden gevreesd, zich te roeren : in het Zuiden wordt het bestookt door de Edomieten, en in het Westen door de Filistijnen, die een aantal steden weten te veroveren. [3])

Doch de zwaarste slag moet nog komen. Een Jobsbode bereikt Jeruzalem en boodschapt aan „het huis van David", d.i. aan koning Achaz en zijn hof, dat heel de macht van Resin in Noord-Israël is aangekomen, en nu verbonden met Pekah's troepen tegen Jeruzalem onderweg is.

Met deze mededeeling begint het door Jesaja gegeven verhaal [4]) ; want hier is de geschiedenis genaderd tot het punt, waar de profeet in naam des HEEREN zal hebben in te grijpen. Het ontvangen bericht doet te Jeruzalem eene paniek ontstaan. De koning zelf heeft het ergste te vreezen ; de vijanden zullen zich niet vergenoegen met hem hun macht te doen gevoelen, ze willen hem van troon en scepter vervallen verklaren en in zijne plaats stellen een zekeren „zoon van Tabeal", [5]) die natuurlijk een gewillig instrument voor

---

[1]) 2 Kron. 28 : 5 v.v. [2]) 2 Kon. 16 : 6. [3]) 2 Kron. 28 : 17 v. [4]) 7 : 1 v. [5]) 7 : 6.

hunne anti-Assyrische politiek zal zijn. Zoo beeft dan het hart van Achaz en van zijn volk, „gelijk de boomen des wouds beven voor den wind".

Dan echter blijkt, dat er een profeet des HEEREN in Jeruzalem is. Jesaja begeeft zich op Goddelijk bevel tot koning Achaz. Deze bevindt zich niet in zijn paleis, maar „aan het eind van de waterleiding des Bovenvijvers", ergens bij den muur der stad : blijkbaar is hij op een inspectietocht, gedreven door den wensch om de stad nog te verdedigen zoolang het zal gaan. Daar nadert Jesaja, aan de hand zijn zoontje Overblijfsel-keert-weder, een naam, waarin heel de prediking van den profeet is saamgevat. Hij treedt op den koning toe en wekt hem in den naam des HEEREN op, niet te vreezen voor het dreigende gevaar. Aldus toch spreekt Jehova, de Algebieder : „het zal niet tot stand komen en het zal niet geschieden". Die verbonden koningen voor wie heel Jeruzalem siddert, zijn slechts „twee rookende brandhoutstompen" : naar 's HEEREN raad is het met hun macht welhaast gedaan. God heeft wel Achaz willen tuchtigen, maar thans zal Hij den vijanden het „tot hiertoe en niet verder !" toeroepen.

Zoo staat Jesaja, steunend op de openbaring zijns Gods, als een rots in de branding, niet bewogen door de ontzetting, die zich van heel Jeruzalem heeft meester gemaakt. Want aan de ontvangen Godsbelofte twijfelt hij niet.

Alleen, hij weet ook, dat voor Achaz en zijn volk die belofte niet tot heil kan zijn, tenzij in dienzelfden weg des betrouwens ; hij weet ook — en wellicht verraden de gezichten het — dat er gevaar dreigt, dat de koning en het hof een anderen weg zullen gaan. Zoo volgt dan hier dat machtige woord : „Zoo gijlieden niet gelooft, voorwaar dan wordt gij niet bevestigd !"

Een oogenblik is alles stil. Daar spreekt andermaal de HEERE door Jesaja's mond. Den koning wordt een teeken aangeboden, door hemzelf willekeurig te kiezen „diep afdalend naar de onderwereld, of hoog opklimmend naar boven". Zoo wil de HEERE met vaderlijke liefde Achaz

lokken op den weg des geloofs. Indien ergens, dan is hier duidelijk, dat men de profeten niet kan verstaan, tenzij men het feit aanvaardt, dat zij door bijzondere Goddelijke openbaring werden geleid. Of men moet aannemen, dat Jesaja hier de tolk is der Goddelijke almacht, die ook volbrengen zal, wat ze belooft door zijn mond ; of men moet zeggen, dat hij, door dweepzucht gedreven, een hoogst gevaarlijk spel speelt en slechts door Achaz' weigering ontkomt aan het gevaar van openlijk beschaamd te worden. Het is te verstaan, dat sommigen de keuze te moeilijk vinden, en daarom liever het stuk voor onecht verklaren ; wat echter niet anders dan eene uitvlucht der verlegenheid is.

Achaz weigert het teeken te vragen. Hij geeft als reden op, den HEERE niet op de proef te willen stellen. Dit is echter een voorgewend bezwaar, immers had God zelf hem het teeken aangeboden. De ware reden voor Achaz' weigering is deze, dat de weg des geloofs, waarop Jesaja hem door dat teeken wil lokken, hem onbegaanbaar schijnt ; hij vreest dien weg en wil zich vrij houden van de kans, door een teeken te worden genoopt, dien weg te gaan betreden.

Het vertrouwen zijns harten is gevestigd op eene andere macht : die van het Assyrische wereldrijk ; deze is dan ook korten tijd hierna door hem te hulp geroepen.

Verontwaardigd over de weigering verwijt Jesaja den koning, dat hij niet enkel menschen, maar ook „mijnen God" moede maakt, en gaat dan voort met die merkwaardige woorden, waarin sprake is van de maagd die zwanger wordt en een zoon baart, welks naam zij Immanuel, d. i. God-met-ons noemt.

Deze profetie vindt volgens Matth. 1 : 23 hare vervulling in Christus. Dit behoeft niet buiten te sluiten, dat ze in eerste instantie ziet op een feit, dat in Jesaja's eigen dagen zou plaats grijpen ; en het komt ons voor, dat het tekstverband

---

[1]) 7 : 14.

hierop niet onduidelijk wijst. Immers zegt de profeet, blijkbaar nog altijd sprekend van het Immanuel-kind : [1])

> Voordat het jongske weet het kwade te verwerpen en het goede te kiezen, zal het land, voor welks beide koningen gij met schrik bevangen zijt, ontvolkt zijn.

Het Immanuel-kind is dus allereerst teeken hiervan, dat de door Jesaja bekend gemaakte Goddelijke raadslag aangaande Juda doorgaat. God zal het aan eene jeugdige moeder in het hart geven, een kind, dat haar in deze bange dagen wordt geboren, „God-met-ons" te noemen, aldus uitsprekend haar geloofsvertrouwen, dat de HEERE Juda en Jeruzalem zal beschermen. Hare verwachting zal worden vervuld : eer haar kind twee of drie jaar oud is, zullen Syrië en Efraïm van hun macht beroofd zijn. Zoo zal Achaz over zijn ongeloof worden beschaamd. En terwijl de HEERE de verwachting van het geloovig volksdeel vervult, zal hij daarbuiten staan. Voor hem is Juda's verlossing nu niet een teeken van 's HEEREN gunst ; veelmeer heeft hij tegemoet te zien de vervulling van het oordeel, dat hem om zijn ongeloof door Jesaja wordt aangekondigd : [2])

> De HEERE zal over u en over uw volk en over uw stamhuis dagen doen komen, als er niet gekomen zijn sinds den dag, dat Efraïm zich afscheidde van Juda — den koning van Assyrie !

Men kan de door Jesaja aan Achaz aanbevolen staatkunde op eene uitwendige wijze kwalificeeren door haar eene politiek der onthouding te noemen.

Onthouding naar de eene zijde was ook Achaz' parool.

---

[1]) 7 : 16. [2]) 7 : 17.

Evenals zijn vader Jotham heeft hij èn nu èn in het vervolg geweigerd, mede te doen aan de tegen Assyrië gerichte coalities. Alleen, bij Achaz ging dit reeds zeer spoedig gepaard met een zoeken van Assyrië's vriendschap, en dit werd door Jesaja evengoed als het heulen met Assyrië's vijanden veroordeeld.

Hoogstwaarschijnlijk was het dan ook thans de bedoeling van den profeet, Achaz tegen dat leunen op Assyrië te waarschuwen ; dat hij daarbij dien naam niet noemde, kan zijne goede reden hebben gehad. Reeds dadelijk die eerste vermaning tot Achaz : „neem u in acht en wees rustig" [1]) is blijkbaar eene afmaning van een verkeerden stap, waartoe de koning zich door zijne vrees kon laten leiden. En wat kwam hiervoor eerder in aanmerking dan het inroepen van Assyrië's hulp ? Geene andere aardsche macht was er, om Achaz bij te staan ; daarentegen moest Assyrië bereid zijn, hulp te bieden, daar Juda's benauwers Assyrië's tegenstanders waren.

Naar wereldsche berekening kon het voor de hand liggen, hiervan uitkomst voor Juda te verwachten — voor de vierschaar der profetische, theocratische staatkunde kon zulk eene berekening niet bestaan. Zij stelt den eisch, dat Juda zich niet enkel van eene coalitie tegen Assur, maar evenzeer van een verbond met Assur zal onthouden.

Deze door Jesaja voorgestane staatkunde kan niet naar den gewonen maatstaf worden afgemeten.

Ongetwijfeld kan men ook uit menschelijk oogpunt wel iets te haren gunste aanvoeren. Men kan zeggen, dat een juiste blik op de politieke verhoudingen moest leeren, dat Tiglath-Pilesar, ook zonder Achaz' verzoek, weldra met Syrië en Efraïm moest afrekenen ; en dat afwachten daarom voor Juda veiliger politiek was dan een tehulproepen van den veroveraar, die hierin natuurlijk aanleiding zou vinden, zich ook met Juda's zaken te bemoeien.

---

[1]) 7 : 4.

Maar anderzijds was er uit louter-menschelijk oogpunt ook voor Achaz' politiek veel te zeggen.

Bezwaren zal hij ook zelf wel hebben gevoeld, maar wat wil men, als men slechts kan kiezen tusschen twee kwaden: met een overmachtigen vijand in aantocht, lijdelijk afwachten, in de hoop, dat de loop der politiek misschien nog bijtijds eene gunstige wending zal nemen; of die wending zelf bevorderen, door zich van een sterken bondgenoot te verzekeren, al heet deze dan Tiglath-Pilesar?

Zoolang men de tegenstelling tusschen Achaz en Jesaja uit louter-menschelijk oogpunt beschouwt, kan men ertoe komen, en zijn sommigen[1]) er inderdaad toe gekomen, aan Achaz tegenover Jesaja gelijk te geven. Ze wijzen hierbij ook op den afloop: heeft deze Achaz niet in het gelijk gesteld? heeft niet Tiglath-Pilesar's ingrijpen hem inderdaad van de Syrisch-Efraïmietische bedreiging bevrijd?

Men kan het met dit betoog niet eens zijn en oordeelen, dat de onthoudings-politiek op bovengenoemde gronden van grootere wijsheid getuigde. Nooit echter kan men met dergelijke redeneeringen zoover komen, dat men de scherpe wijze, waarop Jesaja Achaz' gedragslijn veroordeelt, gerechtvaardigd kan achten.

Voor Jesaja staat de zaak dan ook wezenlijk anders.

Wat hij vertolkt is de aloude eisch eener theocratische staatkunde, waarvoor ook vroegere profeten in de bres waren getreden. In dit hachelijk tijdsgewricht komt het voor Achaz hierop aan, dat hij oog en oor richte naar omhoog, wetend, dat niet hij, maar de HEERE Juda's Koning is, en dat Zijn woord beslissen, Zijn daad redding brengen moet.

Die daad is dan inzonderheid deze, dat Hij Jeruzalem beschermen zal.

Wel is hier meer te noemen. Een der factoren, die Jesaja's optreden beheerschen, is zeker zijne boven vermelde profeti-

[1]) Bv. Gunkel, Die Propheten bl. 55 v.

sche wetenschap aangaande de toekomst van Syrië en Efraïm. Hij weet, dat het met hunne macht op een einde loopt, dat hun pogen om door eene coalitie het voortrukkende Assur in zijn loop te stuiten, vergeefsch zal zijn. Wij zagen, dat hij waarschijnlijk reeds vóór hun inval in Juda den ondergang dier beide rijken had voorzegd. Thans noemt hij ze minachtend „twee rookende brandhoutstompen"[1]) die geen brand meer kunnen stichten, en waarvoor Jeruzalem dus niet behoeft te vreezen.

Straks, in de Immanuelsprofetie, kondigt hij aan, dat binnen een korten termijn — eer het geboren jongske „weet het kwade te verwerpen en het goede te verkiezen" — het verbonden Syrisch-Efraïmietische land ontvolkt zal zijn.[2]) En hij herhaalt dit in eene andere profetie, die ongetwijfeld uit dezen zelfden tijd stamt.[3]) Hij heeft van 's HEEREN wege een woord ontvangen, het luidt : „spoedig-roof ; ijlings-buit". Dat woord moet hij schrijven op eene groote tafel, zichtbaar voor het oog der voorbijgangers ; datzelfde woord moet hij als naam geven aan een zoon, die hem in deze dagen geboren wordt ; immers dat woord ontsteekt aangaande de politieke constellatie en aangaande den raad Gods het licht dat Jeruzalem noodig heeft : het houdt in, dat binnen een zeer korte spanne tijds Damaskus' rijkdommen en Samaria's schatten tot roof en buit zullen worden voor Assyrië's koning.

Intusschen, al is deze voorzegging aangaande het lot van Syrië en Efraïm van groote beteekenis, de hoofdzaak vormt ze niet. Hier ligt ook niet het eigenlijke punt, waarop Jesaja en Achaz tegenover elkander komen te staan.

Immers, dat Syrië en Efraïm met hun coalitie tegen Assyrië geen succes zullen hebben, zal Achaz ook wel hebben geloofd. De politiek van zijn vader Jotham, die geweigerd had, zich erbij aan te sluiten, was hij blijven volgen ; straks zendt hij boden naar Tiglath-Pilesar, om diens hulp in te roepen : een aanduiding, dat hij evengoed als Jesaja overtuigd was, dat

---

[1]) 7 : 4. [2]) 7 : 16. [3]) 8 : 1—4.

Assur en niet de daartegen verbonden machten het pleit zouden winnen.

Zelfs dat minachtende „rookende brandhoutstompen" heeft er waarschijnlijk bij Achaz nog wel in gewild. Dat zijne vijanden straks tegen Assyrië het onderspit moeten delven, gelooft hij wel. Alleen, hij is zoo bevreesd, dat die stompen, eer ze geheel gedoofd worden, in zijn rijk en dynastie een gevaarlijken brand zullen veroorzaken.

Daarom konden zelfs Jesaja's profetieën aangaande het spoedige einde der verbonden machten — ook al aanvaardde hij ze — hem niet baten, zoo er niet iets anders en beters aan werd toegevoegd. Immers, ook in een tweetal jaren kon er zoo ontzaglijk veel gebeuren. Wat troost lag er voor Achaz in de gedachte, dat daarna zijne vijanden verslagen zouden worden, indien toch, eer het zoover kwam, Jeruzalem werd ingenomen en hij van troon en leven werd beroofd?

Jesaja's aan den koning toegeroepen „vrees niet" miste dan ook genoegzamen grond, indien niet die voorzegging van den ondergang der beide rijken gepaard ging met iets beters en iets grooters. Dat betere was de besliste Goddelijke belofte, dat wat de koningen tegen Jeruzalem beraamd hadden, „niet tot stand komen en niet geschieden zou". De HEERE zal Jeruzalem beschutten — ziedaar de eigenlijke kern van Jesaja's boodschap; en al het andere ontleent zijn beteekenis in den grond slechts hieraan, dat het om die kern zich groepeert.

Hier ligt het punt, waarop Jesaja en Achaz tegenover elkander komen te staan, en waarop de koning naar het profetisch oordeel door ongeloof schuldig wordt en het Godsgericht brengt over zichzelf, over zijn volk en zijn geslacht. We hebben hier een der grondzuilen der door Jesaja voorgestane staatkunde.

Van die bescherming van Jeruzalem sprak hij in zijne eerste periode nog niet, toen verkondigde hij — voor de naaste toekomst — aan Juda en Jeruzalem enkel het naderend Godsgericht. Thans treedt daarnaast de belofte van Jeruzalems

bescherming ; en op die beide, elkander aanvullende voorzeggingen baseert zich ook in het vervolg heel Jesaja's staatkunde.

Op de vraag, hoe Jesaja aan die zekerheid kwam, luidt het eenig juiste antwoord [1]) : door bijzondere Goddelijke openbaring. Wellicht is deze door hem op hetzelfde oogenblik, waarop hij voor Achaz stond, bij wijze van Goddelijke inspraak ontvangen. Ze kan hem ook kort te voren zijn ten deel gevallen. Maar wanneer en hoe dan ook, het moet eene zeer speciale Godsopenbaring zijn geweest, die hem de vrijmoedigheid kon geven, tot Achaz te spreken op de wijze, waarop hij dat gedaan heeft.

Overigens stond deze speciale openbaring toch weer niet op zichzelf. We ontvangen meer dan ééne aanduiding, dat de door Jesaja tot Achaz gebrachte Goddelijke boodschap ten nauwste samenhangt met heel het theocratisch karakter van Juda's staatswezen, met al het genadewerk Gods, in het midden van dat volk tot stand gebracht, met de Goddelijke instelling van het Davidisch koningschap, met Jeruzalems beteekenis als middelpunt der Godsopenbaring, met de Messiaansche toekomst, die de diepsten grond vormt van alle hulp, door God aan Juda betoond.

Iets daarvan geeft Jesaja aan Achaz te verstaan, als hij hem en de zijnen zoo nadrukkelijk aanspreekt met den naam „huis van David" [2]) om te kennen te geven, dat hij als Davids nazaat en erfgenaam van de aan dezen gegevene beloften verplicht ware geweest, de hem aanbevolen theocratische politiek te volgen.

Uitvoeriger wijst de profeet hierop, als hij aan Juda verwijt, dat het „veracht de zachtvloeiende wateren van Siloah". [3]) Dat langs den Sion vloeiende water is symbool van het Godsrijk, dat daar op Sions top zijn centrum heeft.

---

[1]) Zie over andere meeningen Geref. Theol. Tijdschrift, 25e jaarg., afl. 5 bl. 149 v.v. [2]) 7 : 13. [3]) 8 : 6.

Aan Juda wordt dus verweten, dat het geen oog heeft voor de wonderkrachten van Gods genadewerk in zijn midden. Het verband met onze geschiedenis is onmiskenbaar. Vooral ook, omdat de profeet hier tegenover stelt „de machtige en geweldige wateren van den Eufraat", het symbool der Assyrische wereldmacht : deze zullen, tot straf voor Juda's ongeloof, komen en het overstroomen, zóó, dat ze reiken tot den hals.

Er is hier een nauw verband tusschen de zonde en haar straf. Juda, met Achaz aan het hoofd, had zich in ongeloof aan den schijn vergaapt. Zooals de machtige Eufraat veel meer kon imponeeren dan dat traag vlietend kanaaltje aan Sions voet, zoo had het Assyrische wereldrijk op het oog alles voor boven het in Juda gevestigde Godsrijk, dat zonder aardsche macht en glorie was. Daardoor geleid had Achaz de in het Godsrijk werkende krachten miskend, en liever dan op Gods woord en werk, op den veroveraar uit het Oosten vertrouwd. Daarom zal hij nu met zijn afgod gestraft worden ; Assurs vriendschap zal gevaarlijk en verderfelijk blijken. Wie op den mensch betrouwt, komt tenslotte met den mensch schrikkelijk bedrogen uit !

Nog in een anderen zin kan men van de door Jesaja ontvangen Godsopenbaring aangaande Jeruzalems bescherming zeggen, dat zij niet op zichzelf staat. In dezen zin n.l., dat er bij den profeet zelf eene voorbereiding heeft plaats gehad om zulk eene openbaring niet enkel ambtelijk te ontvangen, maar haar zich ook persoonlijk toe te eigenen.

Hier is reeds dadelijk het roepingsvisioen te noemen. Wanneer hij daarin den Algebieder aanschouwt, in koninklijke majesteit gezeten op Zijn hoogen en verheven troon, dan moet zulk een visioen hem wel diep de waarheid hebben ingeprent, dat het lot der volken bestierd wordt niet door den raadslag van eenig mensch, maar enkel door den wil van Hem, die als Koning aller koningen den wereldloop regeert.

Maar Jesaja verhaalt nog van eene andere openbaring, die

meer rechtstreeks in verband staat met onze geschiedenis. Ze komt in het boek Jesaja wel iets later voor dan de ontmoeting met Achaz, maar heeft toch waarschijnlijk eerder plaatsgegrepen. Wij bedoelen de openbaring, die de profeet ontving, toen „de Hand" hem overweldigde en God hem leerde :

> niet te wandelen op den weg van dit volk, met de woorden : Noemt niet eene samenspanning al wat dit volk eene samenspanning noemt ; en voor wat zij vreezen, zult gij niet vreezen noch sidderen. Den HEERE der heirscharen, dien zult gij heiligen, en Hem gelde uwe vrees, Hem uwe siddering ! Dan zal Hij tot een heiligdom zijn...... [1])

Wat hier aan Jesaja wordt geleerd, is zeker meer, dan de bescherming van Jeruzalem, het is de groote levensles der t w e e w e g e n.

Daar is de „weg van dit volk". Eigenaardig wordt die gekarakteriseerd door de aanduiding, dat men daar van niets anders dan van de „samenspanning" spreekt. Dit kan doelen op de afspraak der twee koningen om Jeruzalem te nemen en Achaz te onttronen. [2]) Ook is mogelijk, dat er in Jeruzalem zelf eene partij was, die gemeene zaak met de vijanden maakte en dus in eigenlijken zin eene samenspanning of samenzwering tegen het Davidisch koningshuis op touw had gezet. In ieder geval, de „weg van dit volk" was deze, dat men in die paniek-dagen mond en hart vol had van het gevaar, dat uiterlijk dreigde : het is de breede weg des ongeloofs, waar men slechts aanmerkt de dingen, die men ziet.

Daartegenover wordt nu aan Jesaja geleerd, dat hij en de zijnen een anderen klank op hunne lippen zullen nemen : den heiligen naam van Isrels grooten God. Hem zullen zij „heiligen". Zijne heiligheid, Zijne aanbiddelijke Goddelijke

---

[1]) 8 : 11 v.v. [2]) 7 : 6.

hoogheid, waardoor Jesaja reeds in het roepingsvisioen was overweldigd, zullen zij erkennen, doordrongen van het besef, dat deze God alleen het lot der volkeren regeert. Hem zullen ze daarom vreezen, veel meer dan die samenspanning, waarvan men op de straten en in de koninklijke raadzaal met angst gewaagt. Dit is dus de andere weg: het is het smalle pad des geloofs, waar slechts weinigen wandelen, maar waarboven de hemel is geopend, waar met ontsloten oog aanschouwd wordt de troon des Hemelkonings, die den raad der vorsten verijdelt [1]) en Zijn besluit met nooit falende gewisheid volvoert. [2])

Zooals men ziet, draagt deze openbaring een algemeen karakter. Toch ligt hier ongetwijfeld ook in opgesloten, dat die zoo gevreesde „samenspanning" Jeruzalems ondergang niet zal bewerken.

In ieder geval wordt hier in Jesaja's bewustzijn de grondslag gelegd voor het ontvangen van de iets later komende openbaring, die hem aan Achaz doet verkondigen, dat de raadslag van Syrië en Efraïm zal mislukken.

Dit alles toont, hoe de speciale toezegging, door Jesaja in 's HEEREN naam aan Achaz gegeven, en de daarop gegronde eisch aangaande de te volgen gedragslijn, een diepen geestelijken achtergrond heeft. Het gaat om niets minder dan om de realiteit van des HEEREN koningschap, en dat Achaz ook na het ontvangen van het speciale Godswoord weigert op de toegezegde hulp van Juda's Koning te vertrouwen, dat is zijne zonde, waarover de profeet hem het Goddelijk misnoegen bekendmaakt en het oordeel aankondigt.

Tenslotte nog een woord over den afloop. Wij maakten melding van de geuite bewering, dat deze Achaz en niet Jesaja in het gelijk heeft gesteld. Hoe hierover te denken?

---

[1]) 8 : 10. [2]) 14 : 24.

Het is waar, dat Achaz door Tiglath-Pilesars aanval op Samaria en Damaskus uit den eersten nood is geholpen. Maar de mogelijkheid hiervan was door Jesaja ook niet ontkend. Wat hij voorzegd had, was dat het tehulp geroepen Assur voor Juda zou worden tot een vijand, die het overweldigde, en dat deze voorzegging bewaarheid is, valt met het oog op de feiten moeilijk te weerspreken.

De hoofdvraag, hoe het zou zijn gegaan, indien Achaz den door Jesaja aangeprezen weg had bewandeld, is uiteraard door de feiten niet beantwoord, daar Achaz anders koos. Maar Hizkia zal het bij Sanheribs inval ervaren, dat die weg des geloofs toch veilig is, en dat Juda's God machtig en gewillig is, in dien weg te schenken wat ook Achaz was aangeboden : de „bevestiging" [1]) van vorst en volk.

[1]) 7 : 9b.

KORTE SCHETS VAN DE GESCHIEDENIS DER BELGISCHE CHRISTELIJKE ZENDINGSKERK EN ONZE CORRESPONDENTIE MET HAAR

door

Dr G. KEIZER.

IV. (Slot.)

Op het Synodaal Convent van Nederduitsche Gereformeerde Kerken (Doleerende) in Nederland, gehouden te Rotterdam op 28, 29, 30 Juni en 1 Juli 1887, wordt volgens art. 23 gevraagd of men ter onderhouding van duurzame correspondentie met de buitenlandsche kerken dezerzijds afgevaardigden zenden zal naar andere vergaderingen buitenaf? Als ook, of men aan de buitenlandsche vergaderingen verzoeken zal het zenden van afgevaardigden naar onze eerstvolgende vergadering? Het rapport van B. van Schelven zegt dat correspondentie onderhouden ook vereischt, dat van tijd tot tijd de schriftelijke gemeenschap vervangen worde door de afvaardiging van personen. In allen gevalle zal het naar de meening van de adviseerende Commissie goed zijn te verzoeken, dat afgevaardigden herwaarts worden gezonden. Dat dit verzoek niet gedaan werd aan de Belgische Zendingskerk blijkt niet met even zooveel woorden uit de Acta der onderscheiden Synodes, doch is daaruit wel af te leiden. Naar art. 66 van die te Utrecht werd besloten Deputaten inzake de Correspondentie met *buitenlandsche Gereformeerde Kerken* te machtigen, om, indien zij het noodig achten, dat onze kerken zich vertegenwoordigen in eene vergadering van buitenlandsche kerken, hiertoe een *afgevaardigde* aan te wijzen, een Credentiebrief voor hem op te stellen en dien te doen teekenen door

de Broeders, die het moderamen dezer Voorl. Syn. vormden, als hiertoe door de Synode gedeputeerd. De Belgische Zendingskerk kan kwalijk eene buitenlandsche Gereformeerde Kerk worden genoemd. Ter afvaardiging naar haar Synode zal dan ook wel geen afgevaardigde zijn gedeputeerd. Te meer niet daar wij in de Acta van de tweede voorloopige Synode, die te Leeuwarden, 1890, art. 24 lezen: De Commissie voor praeadvies heeft de eer het volgende voor te stellen: „Wanneer men naar België vertrekt, levere men zijn attestatie in bij de naastbij gelegen kerk van Gereformeerde belijdenis. Waar in andere landen zulk eene kerk niet te vinden is, zoeke men gemeenschap met eene zusterkerk, bijv. eene Luthersche die hare belijdenis handhaaft, mits zulks zonder verloochening van eigen Gereformeerde belijdenis kunne geschieden."

Men voelt dat hier implicité de verhouding wordt aangegeven waarin zich de Nederduitsche Gereformeerde kerken stelden ten opzichte der Zendingskerk.

Op de Synode der Christelijke Gereformeerde kerk die 't volgende jaar te Leeuwarden werd gehouden waren volgens art. 21 wederom afgevaardigden der Zendingskerk en wel de beide bekende mannen Ds Th. Eggenstein en baron Prisse. Ik verwijs daarvoor naar blz. 543, van den vorigen jaargang, waaruit ik toch nog de volgende aanhaling licht ter illustratie: „de beide afgevaardigden [1]) brachten hun rapport uit, waarin zij mededeelden dat door hen op verzoek der broeders uiteengezet was de *verhouding tusschen de Nederduitsche kerken en Christelijke Gereformeerde kerk,* terwijl van der Linden over de *eenheid tusschen de Belgische kerk en de onze had* gesproken. [2])

Het was wel goed van de Belgische Broeders in Luik dat zij naar die verhouding vroegen; immers reeds op het Synodaal Convent te Rotterdam werd gevraagd „overmits veel kwaad en valsch gerucht omtrent onze (doleerende) zaken ook buitenaf verspreid wordt; of het niet wenschelijk ware,

---

[1]) Onzerzijds. [2]) Ik onderstreep.

in de Engelsche of Duitsche taal een klein geschrift te doen uitgaan ter voorlichting van de broederen buiten af? Alsmede, of niet in buitenlandsche kerkelijke periodieke geschriften eene gestadige mededeeling omtrent den loop onzer zaken kon gedaan worden?"

Uit de Acta der voorloopige Synode gehouden te Amsterdam 1892 blijkt, getuige het rapport door Prof. Dr F. L. Rutgers uitgebracht over het rapport van de D. D. voor de correspondentie, naar welke beginselen werd geacht dat die kon worden onderhouden. Uit de gestie van de Evangelische kerk van Italië die zich over eene broederlijke betrekking zoowel tot de Nederduitsche Gereformeerde kerken als ook tot, om maar een van de vele kerkgemeenschappen te noemen, de Remonstrantsche Broederschap zeer zou verheugen, werd geconcludeerd *„in ieder geval zullen kerken van Gereformeerde belijdenis aan zulk eene kerkontbindende gemeenschap wel niet kunnen mededoen.* [1]) Verder sprak het rapport zich aldus uit: „Of het raadzaam en mogelijk zal zijn, met buitenlandsche kerken tot eene correspondentie te komen, die iets beteekent, is misschien moeielijk uit te maken, voordat over en weêr velerlei inlichtingen gevraagd en gegeven zijn; een arbeid, waarvoor het uwen Deputaten geheel ontbrak aan den noodigen tijd. Trouwens, dit belang zal nu, naar wij hopen en verwachten, voortaan door Synoden van de vereenigde Nederlandsche Gereformeerde kerken te behartigen zijn. Moge dan bij toeneming blijken, dat op denzelfden grondslag, als waarop kerkelijke vereeniging hier te lande tot stand kwam, ook met vele kerken in het buitenland kerkelijke gemeenschap onderhouden kan worden."

Op de vereenigde Synode van Amsterdam in '92 waren geen afgevaardigden van de Belgische Zendingskerk.

Waren zij daar geweest, dan hadden zij een ondubbelzinnig antwoord kunnen ontvangen op de vraag dier kerk te Luik

[1]) Ik onderstreep.

gedaan: welke de verhouding van de Christelijke Gereformeerde kerk was tot de Nederlandsche Gereformeerde kerken?

Met de vereeniging in '92 acht ik die periode van de geschiedenis der correspondentie met de Belgische Zendingskerk afgesloten, die een nauw, ja zelfs *intiem* en *innig* karakter" droeg, en is ingetreden die andere waar in zij meer *gereserveerd* werd. [1])

Dit blijkt reeds uit de Acta der eerste Synode van de vereenigde kerken. In art. 4 der Acta van Dordrecht 1893, wordt medegedeeld dat de Belgische Christelijke Zendingskerk geen afgevaardigden naar deze Synode zond. Volgens een schrijven van Ds Eggenstein was een verzoek om de Gereformeerde kerken in Nederland te doen vertegenwoordigen op de Synode te Charleroi in Juli 1893, zonder eenig antwoord gebleven, en was door de Belgische Zendingskerk ook volstrekt geene uitnoodiging ontvangen om Gedelegeerden te zenden naar deze Synode.

Een der Deputaten voor de Correspondentie met Buitenlandsche kerken verzekert, dat de schuld hiervan niet ligt bij Deputaten, wat ook uit hun rapport blijken zal.

In dat genoemd rapport staat dan ook: „tot datzelfde doel (n.l. de vertegenwoordiging onzer kerken) heeft de Synode van Amsterdam in haar vergadering van 17 Juni 1892 de B. B. Ds T. Bos en A. van der Sluys gecomitteerd naar de Synode der Belgische Chr. Zendingskerk. Slechts hebben de Deputaten mede te deelen dat van de Société Evangélique Belge of Belgische Zendingskerk eene uitnoodiging werd ontvangen, geadresseerd: „A la Commission Synodale de l' Eglise Reformée Néerlandaise", d.d. 12 Juli 1893, om afgevaardigden te zenden naar de Synode dier Zendingskerk, te houden den 24 en 26 Juli te Charleroi. Wegens den korten tijd tusschen het verzenden dezer missive en de te houden Synode was het uwen Deputaten niet mogelijk bijeen te komen om het schrijven te behandelen".

[1]) Vgl. Jaargang 24/25 van dit Tijdschrift, blz. 438.

Leest ge dit rapport in zijn geheel dan blijft nog onbeantwoord de vraag of door de Belgische Zendingskerk eene uitnoodiging was ontvangen om gedelegeerden naar de Synode van Dordrecht te zenden.

Tot de Synode van Charleroi waren onze kerken door de volgende missive uitgenoodigd.

Bruxelles, le 12 Juillet 1893.

A la Commission Synodale de l' Eglise Réformée Neerlandaise. [1])

Messieurs et honorés frères,

Notre Synode se réunira, D. V., du 24 au 26 juillet prochain à Charleroi.

Nous célébrons à cette occasion les cinquantenaires des Eglises de Charteloi et de Jumet, et celui de notre vénéré frère, M. le pasteur *Poinsot* [2]) qui a fondé et organisé l' Eglise de Charleroi.

Nous serons heureux d' avoir à nos assemblées un représentant de votrè Eglise. Sa présence et le message dont vous voudrez bien le charger seront, pour le Synode, pour l' Eglise de Charleroi et pour nous-mêmes, un précieux encouragement à poursuivre l' oeuvre à la fois bénie et difficile que le Seigneur nous a confieé dans notre pays et pour l' accomplissement de laquelle l' appui de nos frères de l' étranger nous est toujours plus nécessaire.

Nous espérons qu'il vous sera possible de répondre favorablement à notre invitation et nous vous prions d' agréer l' assurance de nos sentiments fraternels.

Au nom du Comité administrateur :
Le Secretaire Général
KENNEDY ANET.

---

[1]) Een vreemd adres ! En tòch was de naam der vereenigde kerken gemeld aan de Belgische Zendingskerk !

[2]) Vgl. Jaargang 24/25, blz. 484 vv.

Dat de Synode niet geheel tevreden was met wat zij vernam omtrent de niet afvaardiging naar Charleroi meen ik te mogen afleiden uit hetgeen aan het slot van art. 11 staat: „Naar aanleiding van de mededeeling betrekkelijk de Belgische Christelijke Zendingskerk vraagt een der adviseerende leden, of haar door Deputaten is bericht, waarom men naar hare Synode niet heeft kunnen deputeeren". De Rapporteur antwoordt, dat de uitnoodiging van de Belgische Christelijke Zendingskerk, wier Synode 19 Juli zou samenkomen, eerst den 12en werd ontvangen en pas den 16en te zijner kennis kwam, en dat hij een der Belgische broederen dit had medegedeeld ter verschooning van het niet zenden van Deputaten. Op voorstel van den Praeses Ds J. van Andel wordt aan het Moderamen opgedragen de Gereformeerde kerken bij de Belgische Christelijke Zendingskerk te excuseeren.

De B. B. Ds J. Bos en A. J. van der Sluis aangewezen door de vereenigde Synode van Amsterdam onze kerken te vertegenwoordigen op de Synode te Lize—Seraing bij Luik, rapporteerden op die van Dordrecht. Uit genoemd rapport bleek mij dat toen reeds hetzelfde werd opgemerkt door onze afgevaardigden wat ook mij ten vorige jare trof.

Immers toen de Synode had besloten een harer leden af te vaardigen naar Amerika om aldaar geld in te zamelen voor de arme Belgische Kerk, rees de vergadering eenparig overeind om dien broeder en zijn arbeid ootmoedig in 't gebed den Heere op te dragen, welk bewijs, zoo schrijft de rapporteur, van diep gevoelde afhankelijkheid van God, ons zeer trof. De afgevaardigden oefenen ook hun critiek. Echter zeer bedachtzaam. Zij wordt zelfs ingeleid door eene captatio benevolentiae. Zij hebben een paar opmerkingen. De eerste raakt de *Caisse centrale*. Zij kunnen zich het ontstaan en behoud daarvan wel verklaren en als het ware verontschuldigen, echter, zijn zij van meening, dat de voordeelen niet opwegen tegen de nadeelen, n.l. dat daardoor de zelfstandigheid der plaatselijke gemeenten vrij wel illusoir wordt en niet minder

de energie van velen vooral onder de kleine „luyden" wordt verlamd.

Niet minder trok hun aandacht de krachtige en schier overwegende invloed van het Fransch-Zwitsersch element. Zij kunnen zich dien invloed verklaren maar zouden het betreuren, *indien daardoor de arbeid onder de Vlamingen op den achtergrond mocht geraken.* [1])

Zij oordeelen dat indien onder hen meer kon gewerkt worden met die takt en toewijding, als waarmede broeder *Haksteen* o.a. in Jette arbeidt, — waarvan we oor- en ooggetuige waren, — dan *moet* zulk een arbeid vruchten dragen. De rapporteurs F. Bos en A. van der Sluis oordeelen : die arbeid moet van uit Nederland met milde giften daarvoor *bepaald bestemd,* worden gesteund.

Niet minder gewenscht achten zij, zoo onze opleidingsscholen voor *dat* gedeelte des volks konden worden, wat de Fransch-Zwitsersche scholen voor de Walen zijn. Zij eindigen met deze behartigingswaardige woorden : vergeten we 't niet, broeders, 't is 't land van Guido de Brès en Petrus Datheen ! Gent en Antwerpen, welke herinneringen roepen ze niet wakker ! En vloeide op Brussels merkwaardig stadhuisplein 't bloed onzer martelaren niet ?

Juist dat volk, onder 't welk zoo heerlijk een licht scheen, zit neder in de sombere schaduwen van Rome's kathedralen !

Wekken wij ons volk op om aan Zuid-Nederland in ons gebed en door onze gaven te gedenken, en onze God brenge door Zijn Geest na eeuwen van geestelijke slavernij tot de vrijheid in Christus het volk, dat eens eene vrijheid genoot, toen eenig in Europa !

Op deze laatste tirade wil ik nu geen critiek oefenen, zij klinkt op uit een liefde tot België te verklaren bij mannen die leerlingen waren geweest van de vaders Brummelkamp en Van Velzen en die reeds medeleefden toen de correspondentie met deze kerk nog wees op een nauwer en inniger band.

---

[1]) Ik onderstreep.

Op mijn vraag waarom deze kerkgemeenschap niet is uitgenoodigd afgevaardigden naar de Synode te Dordrecht te zenden heb ik geen antwoord kunnen krijgen. Op deze Synode wordt echter besloten: „dat vanwege de Gereformeerde Kerken in Nederland afgevaardigden zullen worden gezonden naar de Gereformeerde kerken in Noord-Amerika, Schotland, Engeland, België, Bentheim en Oost-Friesland, behoudens de vrijheid van Deputaten voor de correspondentie met Buitenlandsche kerken, om, na onderzoek naar de Belijdenis en kerkregeering van kerken in het buitenland, naar bevind van zaken te handelen." Onder die Gereformeerde kerken in...... België, wordt stellig bedoeld de Belgische Zendingskerk.

De Synode van Middelburg is voor de geschiedenis van de correspondentie met de Zendingskerk van de grootste beteekenis. En dit juist door het feit dat in Antwerpen zich leden onzer kerken hadden gevestigd, die vroegen om eene voorloopige regeling van hunne verhouding tot de Gereformeerde kerken van Nederland en dat in Brussel onze kerk tot openbaring was gekomen. Wij lezen daaromtrent in de Bijlagen der Acta van Middelburg een zeer belangrijk rapport waaraan ik het volgende ontleen : Uit Brussel ontvingen uwe Deputaten een schrijven van *Ds Kennedy Anet,* waarin hun oordeel gevraagd werd over een bijgaand schrijven, dat de kerkeraad der Gereformeerde kerk te *Utrecht,* ter begeleiding van eene attestatie, gezonden had aan eene lidmate der Gereformeerde kerk, thans woonachtig te *Gent*. In dat schrijven wordt verklaard, dat aan het verzoek van bedoelde lidmate om attestatie naar de Belgische Zendingskerk door den kerkeraad niet kon worden voldaan, o. m. „omdat de Gereformeerde kerken in Nederland geene correspondentie hebben met deze kerk." Deputaten meenden aan *Ds Kennedy Anet* te moeten antwoorden, dat blijkens het hun door de Synode gegeven mandaat en de ook door hen in kwaliteit verrichte handelingen tuschen de Belgische Zendingskerk en de kerken hier nog steeds bestaat correspondentie, zooals het

tot dusverre was ; en dat, voor wat betreft het schrijven van den kerkeraad van Utrecht, zij de broederen naar dien raad moeten verwijzen.

In de vergadering uwer deputaten is voorts ernstig besproken de vraag, of de verhouding van de Gereformeerde kerken in Nederland tot de Belgische Zendingskerk, mede ten gevolge van het opnieuw tot openbaring komen van de Gereformeerde kerk van Brussel niet eene gewijzigde moest worden, wijl toch deze in haar optreden eene veroordeeling inhoudt van het standpunt der Belgische Zendingskerk.

Het kwam uwen deputaten noodzakelijk voor, overeenkomstig hun mandaat in artikel 2 aangegeven, nader te informeeren naar belijdenis en kerkregeering der Belgische Zendingskerk, om, indien deze zaak op uwe Synode mocht worden besproken, haar te kunnen dienen van advies. Het meest geschikt kwam het uwen deputaten voor, om het verzoek te richten tot het Comité administrateur, om daarmede of met enkele broederen, er door te benoemen, eene conferentie te houden, ten einde alzoo te spreken over enkele punten, het kerkelijk leven der Société Evangélique betreffende. Meenden de broederen eerst, dat zulk eene conferentie overbodig kon geacht worden, wijl toch volledige bekendheid met de Belgische Zendingskerk mocht worden verondersteld, zij verklaarden zich na een herhaald schrijven bereid, terwijl hunnerzijds werden benoemd *Ds A. Eggenstein* van Antwerpen, *Ds Kennedy Anet* van Brussel en *Baron Prisse* van Antwerpen ; en onzerzijds benoemd waren *Prof. L. Lindeboom* en *Ds Js. van der Linden*, die den 8sten Januari l.l. ten huize van Baron Prisse samenkwamen.

„Allereerst werd in deze samenkomst ter sprake gebracht de verhouding der Belgische Zendingskerk tot de Gereformeerde kerk van Brussel. Daar de broederen der Belgische Zendingskerk nimmer eene kennisgeving van hare formatie ontvingen, konden zij de vraag : „welke is uwe verhouding tot haar ?" niet beantwoorden. Wel konden zij verklaren, in geen enkel opzicht haar te willen bemoeilijken. Was het optreden van

de broederen *van Deth*, gelijk hier opgemerkt werd, eene veroordeeling van het kerkelijk standpunt der Société Evangélique, een oordeel, waarmeê in de Gereformeerde kerken wordt ingestemd door meerdere broederen, die, hoezeer ook de arbeid der Société op zich zelf door hen gewaardeerd wordt, hun ernstige bezwaren hebben tegen verscheidene artikelen van hun Constitutie en Organiek Reglement. Reeds artikel 1 der Constitutie en van het Organiek Reglement wekt bezwaar (Société). Niet minder artikel 15 van de Constitutie, waarin verklaard wordt, dat de hoogste wetgevende macht berust bij de Synode, die, volgens artikel 5, deze macht weer overdraagt op lagere, door haar aangestelde colleges, als het Comité van beheer, de Sectionaire Raden en de Kerkeraden. De saâmstelling der Synode is niet naar eisch van Gereformeerde kerkregeering (artikelen 9, 10, 12, 13 Constitutie). De bediening van het heilig Avondmaal heeft plaats en kan plaats hebben, volgens artikel 28 Org. Reglement, zonder dat er een wettige kerkeraad is. En in datzelfde artikel wordt erkend, dat eene kudde niet als gemeente kan aangemerkt, dan wanneer zij zich „met hare uitgaven belast". Ja, de geheele inrichting der Société Evangélique komt velen voor, geheel in te gaan tegen de aanvaarde Belijdenis des geloofs. De broeders der Belgische Zendingskerk stemmen het volgaarne toe, dat er bezwaren zijn in te brengen tegen hun Constitutie en Organ. Reglement ; maar, en hierop wijzen zij met nadruk, *er dient gerekend met de Belgische toestanden.* Het standpunt door de broederen *van Deth* c.s. ingenomen is : „eerst organisatie en daarna Evangelisatie." Bij de Société is dit juist omgekeerd. En de ondervinding leerde hun, dat dit ook de voor België eenig goede weg van arbeiden is. Op vele plaatsen heeft de Belgische Zendingskerk alleen stations. Dit *kan* eenvoudig niet anders. 't Zou ten eenenmale *onmogelijk* zijn, daar kerkeraden te formeeren. Ook de gebondenheid aan de Belijdenis was in deze samenkomst een punt van ernstige bespreking. De opleiding veler predikanten in Zwitserland wekte niet ongegronde vreeze. Bij het aanvaarden der

bediening moet, zoo luidde het antwoord, een bewijs van instemming geteekend worden; en, mocht er eenig gravamen tegen de Belijdenis bestaan, dan wordt dit vooraf besproken; terwijl men zich beroept op het feit, dat eene vroegere Synode der Zendingskerk bewezen heeft hoe ernstig toezicht gehouden wordt op de leer; maar zeer wordt gevoeld het gemis aan eene school ter opleiding van Dienaren des Woords.

Ook de verhouding tegenover andere kerken wordt besproken, o.a. tegenover het hervormd genootschap, waarvan blijkt, dat alleen in enkele kerken nu en dan gesproken en gecollecteerd wordt ten behoeve der Belgische Zendingskerk. Uit alles bleek, dat de broeders deze bespreking op prijs stelden, te meer, wijl hunnerzijds eenige vragen waren opgekomen. Zij waren op de laatste Synode niet uitgenoodigd. Onzerzijds waren de handelingen der Synode niet gezonden. In Antwerpen kwamen meermalen broeders tegen hen optreden in de Staatskerk.

Naar de Synode der Belgische Zendingskerk, die in dit jaar te *Nessonvaux* zou gehouden worden, werden afgevaardigd de broeders *Prof. L. Lindeboom* en *Ds B. van Schelven*. Daar deze echter verhinderd werden en geen der andere deputaten gelegenheid vond, bewilligde *Ds F. Lion Cachet* in vereeniging met *Ds J. W. A. Notten* van Haarlem er in, om onze kerken te vertegenwoordigen op de Synode te Nessonvaux. Zeer hartelijk aldaar ontvangen, hebben genoemde broeders, voornamelijk bij monde van Ds J. W. A. Notten, de groeten onzer kerken aan de Belgische broeders overgebracht, met de verzekering, dat onze kerken steeds hartelijk belang stellen in het welvaren van 's Heeren kerken in België, gelijk als in den Evangelisatiearbeid, waaraan de Belgische Zendingskerk vooral hare krachten wijdt.

Naar aanleiding van een schrijven van het Comité van beheer d.d. 9 Juli 1896, dat het Comité het beter geacht heeft, met het oog op de te behandelen kwestie, of de correspondentie onzer kerken met de Belgische Zendingskerk, „niettegenstaande hare kerkelijke organisatie kan voortgezet of wel

daarom moet afgebroken worden", zich van de zending van afgevaardigden naar de Synode te Middelburg te onthouden, om der Synode te meerder vrijheid te laten, om deze zaak met biddenden ernst te bespreken, en tot eene beslissing te brengen, zonder daarin door de tegenwoordigheid van hunne afgevaardigden in het minst belemmerd te worden, werd er, door de broeders, vooral bij monde van Ds F. Lion Cachet, zoowel ter Synode als in particulier gesprek bijzonder op gewezen, dat het om de broederlijke verstandhouding juist zoo gewenscht zou zijn, dat er wel afgevaardigden van de Belgische Zendingskerk ter Synode te Middelburg kwamen; doch waar de Synode haar bijval betuigde op het: „tot weerziens te Middelburg", bleven de leden van het Comité, schoon vriendelijk en broederlijk, bij hun gevoelen, dat het beter was, dat zulks thans niet zou geschieden. De afgevaardigde broeders werden namens de Synode toegesproken door den vice-president Ds Eggenstein. Opmerkelijk was het den afgevaardigden broederen, zoo te Brussel als te Nessonvaux, van de betrokken broederen te vernemen, dat de verhouding wederzijds tusschen Gereformeerde kerk en Zendingskerk aldaar, welwillend en broederlijk is, behoudens handhaving van ieders standpunt."

Omdat dit rapport zoo uitnemend kan oriënteeren in zake de vraag de correspondentie voort te zetten, dan wel daaraan een einde te maken, gaf ik alles weer wat daarin sloeg op deze aangelegenheid. Bovendien het verslag der samenspreking te Antwerpen kan ons een rechten kijk geven op wat de kerkrechtelijke zijde dezer kwestie betreft. De bezwarende omstandigheden onzerzijds zijn sindsdien eer vermeerderd dan verminderd. Vanaf de Synode te Middelburg is de zaak der correspondentie nog hangende. Men beklage zich niet over traineering dezer gewichtige materie! Er is een pro en contra!

Op de Synode van Middelburg was ook nog een stuk ter tafel van de particuliere Synode van Noord-Brabant en Limburg in verband met deze kwestie en wel van den volgenden

inhoud : ,,De Provinciale Synode van Noord-Brabant en Limburg, gezien hebbende de stukken der broederen *J. Mulder* c.s. te Antwerpen, met verzoek om beslissing, ingezonden door de classis Klundert en na overweging der artikelen 1, 3, 5, 8, 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 25, 26 en 35 van de constitutie en der artikelen 1, 3, 4, 10, 11, 13, 18, 21, 26, 30, 36, 37, 59, 60 en 62 van het organiek reglement der Belgische Zendingskerk, daarbij echter in aanmerking nemende, hoe deze kerkrechtelijk verkeerde bepalingen zijn voortgekomen uit eene begrijpelijke verwarring van kerk- en zendingsterrein, stelt aan de Generale Synode voor :

1o. dat pogingen worden aangewend om genoemde Belgische kerkengroep tot reorganisatie te doen besluiten ;

2o. dat bij onverhoopt niet-slagen dezer pogingen, de correspondentie worde afgebroken ;

3o. dat inmiddels de verhouding der genoemde broederen te Antwerpen tot de Nederlandsche kerken voorloopig worde geregeld.

Het praeadvies der Commissie in handen waarvan deze punten van het Agendum waren gesteld luidde : Wat de verhouding met de *Belgische Zendingskerk* betreft, constateert uwe commissie, dat de broeders dier kerk zelf niet ontkennen, dat hunne inrichting niet is, zooals door het Gereformeerde kerkrecht en de Gereformeerde kerkregeering wordt vereischt. Nu staat het vast dat onze kerken alleen correspondentie kunnen hebben met kerken, die van dezelfde geestesrichting zijn. Met blijdschap vernam uwe commissie wel de goede gezindheid der broeders omtrent onze kerken ; maar toch vraagt zij in allen ernst : is het werkelijk zoo, dat de Belgische toestanden zulk eene door en door ongereformeerde praktijk noodzakelijk maken ? terwijl de bedenkingen tegen verslapping in het handhaven der belijdenis niet geheel van grond zijn ontbloot.

Bij uwe commissie rees de gedachte aan het Comité van de Belg. Zend. kerk voor te slaan, dat twee onzer canonici met

canonici hunnerzijds eene samenspreking organiseerden, opdat verdere correspondentie mogelijk blijve.

Wat België betreft, heeft uwe commissie nog te adviseeren aangaande het verzoek van de Gereformeerde kerk van *Brussel* en van de broeders van *Antwerpen.*

Wat de kerk van Brussel betreft, is het den broederen aldaar zeker niet euvel te duiden, dat zij tot eigen kerkformatie kwamen, omdat het toch vaststaat, dat de inrichting der Belgische Zendingskerk niet deugt.

De kleine kerk van Brussel ontwikkelt veel kracht en staat met ons op denzelfden grondslag van belijdenis en kerkenorde. Uwe commissie meent, dat er geen enkel bezwaar is om aan het verlangen dier kerk te voldoen.

Op de vraag bij welke provincie en classis Brussel dan moet worden ingedeeld, meent uwe commissie, *dat tot tijd en wijle eene eigen classis kan worden gevormd,* [1]) het leidend beginsel moet zijn : het verband te leggen daar, waar de communicatie het gemakkelijkst is.

Naar den door de broeders uitgesproken wensch zou dit zijn de classis Dordrecht.

Met Antwerpen staat de zaak eenigszins anders. Eenige broeders aldaar hadden geen vrede met hun blijven in de staatskerk. Zij wendden zich om raad tot de kerk van Klundert.

Deze ried : wendt u eerst tot de afdeeling van de Belgische Zendingskerk. De broeders deden dit, maar het overleg met die afdeeling der Belgische Zendingskerk leidde niet tot bevrediging hunner conscientie.

Uwe commissie meent, dat de Synode de classis Klundert moet opwekken, zich de belangen der broederen te Antwerpen aan te trekken, en het daarheen te leiden, dat de kerk te Antwerpen worde geïnstitueerd. Is dat geschied, en begeert die kerk in kerkverband met onze kerken te leven, dan worde

---

[1]) Ik onderstreep. Welk een idealisme !

de classis Klundert gemachtigd haar in die classis in te voegen.

Resumeerende komt de commissie dan o.a. tot het navolgend voorstel:

aan de Belgische Zendingskerk voor te stellen eene conferentie met onze beide hoogleeraren in het kerkrecht, de Professoren Dr F. L. Rutgers en D. K. Wielenga in zake de inrichting dier kerk.

De Synode vereenigt zich met algemeene stemmen met dit voorstel!

In het rapport der Commissie van advies in handen waarvan het rapport was gesteld door de Deputaten voor de correspondentie uitgebracht op de Synode te Groningen, 1899, lezen wij dan: wat betreft de verhouding tot de Belgische Zendingskerk, meent uwe commissie hier gevoegelijk te kunnen bespreken het rapport van de Professoren *Dr F. L. Rutgers* en *D. K. Wielenga* in zake de correspondentie met de Belgische Zendingskerk. Deze broeders zijn 22 October 1897 vergaderd geweest met de tot dat doel afgevaardigden door het Belgisch Comité.

In deze samenkomst is zeer broederlijk en langdurig gehandeld over de inrichting en het bestuur der Belgische Zendingskerk, waarbij deze getoetst werden aan de beginselen der Gereformeerde kerkregeering.

Hoewel door de Belgische broederen werd toegegeven, dat de inrichting hunner kerk niet was naar eisch der Gereformeerde beginselen, is het den Deputaten onzerzijds niet gelukt de afgevaardigden der Belgische Zendingskerk te overtuigen, dat deze in de praktijk moesten worden nageleefd.

De broeders zagen de noodzakelijkheid hiervan niet in en ook de poging om hen van die noodzakelijkheid te overtuigen mislukte, zoodat deze door u benoemde Deputaten vreezen, dat er in den eersten tijd hierin geene verandering zal komen.

De Commissie van advies bracht aan de Synode het advies uit den Deputaten hartelijk te danken voor hunnen arbeid,

in te stemmen met de betuiging van leedwezen over de mislukking van dien arbeid en voorts de verhouding in statu quo te laten.

De Synode neemt dit voorstel met algemeene stemmen aan, terwijl Prof. L. Lindeboom nog mededeelt, „dat de Belgische Zendingskerk verhinderd was geworden Deputaten naar deze Synode te zenden, maar haren heilwensch en groete zenden liet."

In de acta van de Synode van Arnhem 1902 komt de naam van de Belgische Zendingskerk niet voor; er waren aldaar dan ook geen afgevaardigden. Alleen blijkt uit de Bijlagen dat „de Société Evangélique de Belgique" wel was uitgenoodigd afgevaardigden te zenden.

Tot de Synode van Utrecht 1905 werd wederom eene uitnoodiging gezonden, waarop de afvaardiging volgde van Ds J. H. Laatsman, predikant te Gent. In zijn toespraak herinnert hij aan het sterven van Ds Eggenstein „die steeds verslag van de Belgische Zendingskerk gaf in „Maranatha", onder redactie van de D.D. Notten, Van Andel en Mr Keuchenius". Hij acht dat vooral de *„socialist* in België bereikbaar is door de prediking van het Evangelie. De gezindheid der bevolking is sedert de laatste jaren dan ook ten gunste van 't protestantisme gekeerd, althans in Vlaanderen in de groote steden, hier nog niet op 't platte land; in het Walenland ook in de dorpen."

De Synode van Amsterdam, 1908, ontving bericht „dat geen broeder zich beschikbaar kon stellen," zoodat de Zendingskerk schriftelijk hare groete der Synode moest doen toekomen.

Naar de Synode van Zwolle, 1911, waren door België afgevaardigd wederom *Ds J. H. Laatsman* en *Baron Ph. Prisse*. Baron Ph. Prisse, zoon van hem, die vroeger tot de Synode onzer kerken was afgevaardigd met wijlen Ds Th. Eggenstein, dien hij als ouderling vele jaren had mogen

bijstaan, herinnerde er aan dat deze Antwerpsche predikant, leerling van Da Costa onze toenmalige Christelijke Gereformeerde kerk zulk een warm hart toedroeg. Hij noemde met groote piëteit de namen van de vaders Brummelkamp en Van Velzen, gelijk voor zoovele jaren eveneens te Zwolle zijn vader had gedaan. Met voorzichtige beleefdheid wijst de Baron op den naam van de kerk door hen vertegenwoordigd. Zij heet niet meer „zooals de Acta onzer Synode nog aangeven" Société Evangélique, maar Christelijke Belgische Zendingskerk. Zij bestaat thans, zoo deelde hij mede, uit vier classes. Wil men een goed overzicht hebben omtrent haar arbeid, haar sterkte, haar strijd, men leze de oriënteerende toespraak van dezen afgevaardigde, die wat haar strijd aangaat verwees naar wat „le Brabant Wallon," een courant die te Nijvel verschijnt, in April 1911 schreef : „Een ketter, die zijn dwalingen propageert, is een moordenaar van zielen...... De burgerlijke macht brengt ter dood de moordenaars om er de maatschappij, voor welke zij een gevaar geworden zijn, van te bevrijden...... De Katholieke kerk, zou zij 't recht niet hebben van des doods waardig te oordeelen en aan de burgerlijke macht over te leveren voor hunne executie de ketters die de ergste moordenaars zijn ? Zou zij niet kunnen dwingen hen die het bovennatuurlijke leven door den doop ontvangen hebben, van te blijven in de noodzakelijke voorwaarden tot behoud van dit leven ?"

Hij eindigt met de hartelijke uitnoodiging afgevaardigden onzerzijds te zenden naar de Synode van Luik in Juli 1912, om te herdenken 't 75-jarig bestaan der Christelijke Belgische Zendingskerk.

Echter de Deputaten voor de correspondentie hebben moeten berichten geen afgevaardigden te kunnen zenden, zoo min zij zulks konden doen in 1914 naar de Synode van *Charleroi*. Op haar beurt was ook de Zendingskerk verhinderd afgevaardigden te zenden naar de Synode onzer kerken, saamgekomen in 1914 te 's Gravenhage.

Op de Synode van Rotterdam, 1917, ving het rapport der

Deputaten aldus aan : in het voorbijgesnelde Synodejaar hebben uwe Deputaten voor de correspondentie met Buitenlandsche kerken weinig te correspondeeren gehad. Van de Buitenlandsche kerken, met welke de onze in correspondentie zijn, ontvingen wij ditmaal schier geen missiven. Geen wonder ook. Al deze kerken zijn gevestigd in landen, die in den geweldigen wereldkrijg begrepen zijn.

Hiermede ben ik aan dat deel der geschiedenis van onze correspondentie met de Christelijke Belgische Zendingskerk gekomen, dat ik in mijn eerste artikel, bl. 438, jrg. 24/25, kenschetste als de tijd waarin „bijna vervreemding intreedt" en kan ik aansluiten bij wat ik aldaar op blz. 435 schreef over hetgeen de acta van Leeuwarden, 1920, en die van Utrecht, 1923, ons in deze materie bieden.

Alleen zij daar nog aan toegevoegd dat op deze Synodes geen afgevaardigden uit België waren, zoo min onzerzijds afgevaardigden derwaarts reisden sinds de Synode gehouden te Nessonvaux in 1897.

Ten slotte deel ik nog mede dat de Deputaten voor de correspondentie verleden jaar onze kerken deden vertegenwoordigen door twee afgevaardigden naar de Synode van Jumet, die bereids van hun bezoek aan hen rapporteerden en dat zij besloten dat dit jaar wederom twee hunner onze kerken zouden vertegenwoordigen op de Synode, die in Juli, zoo de Heere wil, te Luik zal worden gehouden.

Men meene echter niet dat dit feit staat in het teeken van de vroegere schier innige verhouding, veeleer houdt het verband met het besluit van Utrecht, waarbij den Deputaten werd opgedragen : „een nader onderzoek in te stellen naar de Belijdenis van de Belgische Christelijke Zendingskerk en de handhaving dier Belijdenis in de onderscheidene gemeenten."

Moge dit onderzoek leiden tot geruststelling en dies blijdschap !



DE STRIJD OVER „DE GEMEENE GRATIE" IN AMERIKA

door

Dr J. WATERINK.

Wanneer we pogen een kroniekmatig overzicht te geven over den strijd, die in Amerika in de „christelijke gereformeerde kerk" is ontbrand, dan zullen we enkel ons zetten tot een weergave van de feiten. Ons eigen oordeel spreken we niet uit, al zullen we ook hier en daar in een noot enkele uitspraken van Amerikaansche broeders geven. [1])

Het is ons te doen om een niet te lang overzicht van een stukje „historie contemporaine". Opdat men een voorstelling ontvange van de moeilijkheden, waarmee men gindsheeft te worstelen.

Het begin.

Om de kwestie, die meestal genoemd wordt naar de namen van de woordvoeders dergenen, die het met het leerstuk der gemeene gratie oneens zijn, de broeders predikanten *Danhof* en *Hoeksema*, recht te zien, is het noodig even te herinneren aan het feit, dat aan deze „twist" voorafging een andere

---

[1]) Nadrukkelijk verklaren we evenwel, dat ook in deze kwestie veel misverstand schijnt te zijn. En het wijzen op hetgeen o. i. een misverstand is, schrijve niemand toe aan „partij kiezen".

Gaarne hebben we, toen de redactie ons om dit artikel verzocht, (in plaats van een Kroniek) beloofd, „neutraal" te blijven. Dat is vooralsnog aan deze zijde van den Oceaan het eenig juiste standpunt. Hetgeen evenwel niet wegneemt, dat „misverstanden" op een afstand het beste worden gezien.

— over het karakter van de inspiratie der H. Schrift. De geschiedenis van *Dr Janssen,* die in meer dan één opzicht een afwijkend standpunt innam, is meen ik, wel voldoende bekend. Zijn „afzetting" en wat daaraan volgde, behoort reeds weer tot het verleden, en betrekkelijk weinig aandacht wordt aan hem en zijn zaak meer gewijd. Dit ook tengevolge van het feit, dat de chr. ger. kerk sinds dien door nieuwe stormen werd beroerd.

In den tijd evenwel, toen de zaak van Dr Janssen nog niet aanhangig was, of nog slechts in haar begin-stadium, schreef Ds H. Hoeksema (1918/19) eenige artikelen in „The Banner" over de Gemeene Gratie.

Deze artikelen trokken weinig de aandacht, naar het schijnt, althans er is toen in het publiek niet over gehandeld. [1])

Maar nadat de zaak-Janssen was beslecht, scheen men eenig verband te zien tusschen zijn zaak en het leerstuk der algemeene genade. Immers wat Dr Janssen had gezegd, van de inspiratie kwam somwijlen ook daarop neer, dat aan het natuurlijk middel een waarde werd toegekend, die er volgens anderen niet aan mocht worden gegeven. Toen evenwel de zaak van hem ten einde was, oordeelde Ds Hoeksema, dat het besluit der synode in zijn zaak niet ver genoeg was gegaan.

Hij meende, dat het „negatieve" besluit der synode gevaarlijk was voor de toekomst der kerken en voor de school. [2]) Maar in dit schrijven ging hij zóóver, dat hij liet gevoelen, dat hij van het leerstuk der gemeene gratie eigenlijk weinig moest hebben.

Nu werd hij evenwel door Dr Janssen aangevallen, die hem betichtte van een voorstaan van anabaptistische gevoelens.

(Dit feit is wel van eenig gewicht, in verband met de

[1]) Ook na het verschijnen van deze artikelen werd Ds. Hoeksema door de Synode (1920) herbenoemd als redacteur van de rubriek „Our Doctrine".

[2]) The Standard Bearer I, 1.

verdediging, die nu door de predikanten Danhof en Hoeksema wordt gevoerd.)

Kort na hetgeen Dr Janssen had gedaan, verscheen er evenwel een brochure van vrij grooten omvang, die een bepaalden aanval op de predikanten Hoeksema en Danhof (die zich inmiddels homogeen had verklaard met het door H. gezegde) van de hand van Ds. J. K. van Baalen.[1]) Ze was getiteld: „De loochening der Gemeene Gratie" en beteekende een directen aanval op de beide genoemde predikanten en op hetgeen door hen was geschreven. Natuurlijk kwam nu ook in bespreking datgene, wat reeds in '18 door hen was gezegd.

Tot zoover is de historie in Nederland vrijwel bekend. Immers in „de Reformatie" heeft Dr Hepp de kwestie vrij uitvoerig besproken. En dit tevens zóó, dat hij een critiek gaf zoowel op het werk van Ds van Baalen als op de beweringen van Ds Hoeksema. Wel is achteraf gebleken, dat de conclusies, waartoe Z. HoogGel. kwam, niet geheel juist waren, wijl de kwestie ingrijpender was, dan toen kon worden vermoed, op zulk een afstand, als wij nu eenmaal van onze Amerikaansche broeders verwijderd zijn.

In het moment van het eerste ontbranden van den strijd was er in de beweging wellicht ook nog het element, dat men van meer dan één zijde wilde pogen om Dr Janssen te behouden. Dat er toen nog een vrij sterk verband werd gelegd tusschen den aanval op Hoeksema c.s. en de verdediging van Janssen blijkt meer dan eens.[2]) Maar dit werd natuurlijk anders, toen na de afzetting van Janssen in 1922, de zaak van „de Gemeene Gratie" een kwestie opzichzelf werd.

En hoezeer de brochure-van Baalen ook den eersten stoot gaf tot den eigenlijken strijd, toch dateert de gewone be-

---

[1]) Ds v. Baalen studeerde gelijk met schrijver dezes te Kampen 1909—1913, en ging als candidaat naar Amerika om er „te studeeren", maar nam daar een beroep aan.

[2]) Cf. v. Baalen t. a. p. 32, 33, 35, 50, 51, 63, 67, 75.

handeling [1]) der dingen eerst van het jaar 1923, ja misschien zelfs eerst van het voorjaar '24.

Er was natuurlijk heel wat geschrijf en gewrijf geweest, maar ook in zijn prediking, had Ds. Hoeksema, die predikant is van de gemeente van Eastern Ave, Grand Rapids, zich niet onbetuigd gelaten.

Dit nu gaf aanleiding tot eenige protesten.

De geschiedenis van het eerste protest is de volgende:

Op 19 Januari '24 brachten eenige leden der gemeente [2]) een bezoek aan Ds. Hoeksema, met de mededeeling, dat zij zich in menig opzicht niet konden vinden in zijn leer en prediking. Voornamelijk gold dit dezelfde bezwaren, die ook in de brochure-van Baalen werden genoemd: het ontkennen van het bestaan eener Gemeene Gratie, met als gevolg daarvan een prediken omtrent Gods houding tegenover de wereld en den zondigen mensch, die naar het oordeel der bezwaarde broeders niet was in overeenstemming met Gods Woord en de belijdenis. Zij waren reeds in het bezit van een protest, dat zij van plan waren in te dienen, en vroegen hun leeraar, wat hij op hun bezwaren had te zeggen. Na drie dagen beraad antwoordde hij bij een nieuw bezoek, dat hij geen antwoord kon geven op kerkeraadsstukken. Na eenige dagen kwamen de broeders met een protest rechtstreeks tot den leeraar. Zij verzochten binnen eenige dagen antwoord. Dit kon (ook door omstandigheden) niet worden gegeven. Toen richtten zij zich op 14 Februari tot den kerkeraad. [3])

De kerkeraad achtte hun protest ongegrond.

En censureerde de protesteerende broeders.

Deze censuur werd uitgesproken op grond van het feit, dat de protesteerenden betoogd hadden, dat de zonde van den

---

[1]) Onder „gewone behandeling" verstaan we dan, dat een zaak niet alleen in de kranten wordt behandeld, maar dat (op kerkrechterlijk al of niet juiste wijze) de Kerkeraden en de meerdere vergaderingen erin worden gemoeid.

[2]) De namen dezer leden zijn: J. de Hoog, W. Hoeksema en H. van der Vennen.

[3]) The Standard Bearer I : 2.

leeraar een *openlijke zonde* was. En dat zij dus niet verplicht waren geweest de zaak eerst met den leeraar zelf te bespreken. Maar die uitdrukking „openlijke zonde", werd, ook wijl de protestanten verwezen naar art. 80 K. O., door den kerkeraad opgevat, alsof zij wilden zeggen, dat de leeraar zich misgaan had in het publiek, door te zondigen tegen de zedewet. „Omdat zij met die beschuldiging in het hart en op de lippen geen deel konden nemen, met den leeraar, aan het Avondmaal des Heeren, werd hen dit ontzegd". [1])

Op 24 April kwam er nogmaals een stuk van deze broeders, waarin zij hun beschuldigingen herhaalden, de opheffing der censure vroegen, en meedeelden, dat zij, indien zulks niet zou geschieden, zich tot de classis zouden wenden.

De kerkeraad bleef bij zijn besluit, en zoo kwam deze zaak op 9 Mei '24 op de classis Grand-Rapids-Oost, die in de kerk van Eastern Ave vergaderde.

Dat was de ééne kwestie.

Dan was er een tweede protest.

Ds. J. van der Mey is „educational secretary" der christelijke gereformeerde Kerk. Hij woont te Grand-Rapids, en is lid van de kerk van Eastern Ave. In den beginne liet de verhouding tusschen hem en Ds. Hoeksema niets te wenschen over, getuige de vele vriendelijke briefjes, die Ds. H. van hem ontving. [2]) Maar Ds. v. d. Mey is ook een groot vriend van Dr. Janssen. En in den tijd, die den strijd bracht om dezen en zijn leer, werd de verhouding tusschen van der Mey en zijn predikant anders.[3])

[1]) The Standard Bearer I : 2.

[2]) Een der korte briefjes luidde : „Waarde broeder ! Van al de schoone preeken, die ik van U gehoord heb, spant deze nog de kroon".

[3]) Dit wijt Ds. H. aan een soort kwade trouw, naar het schijnt. Hij wijst erop, dat de toon in de brieven zoo anders werd. Ds v. d. Mey wees herhaaldelijk Hoeksema op een ruwen toon, die er in zijn preeken was. En hij schreef hem dat. Ook was Hoeksema hem te dogmatisch. Zie hier een fragment uit een brief ná Paschen '23 : „Uw tekst op Goede Vrijdag had ge evengoed kunnen gebruiken op de 50 Zondagen van het jaar, Paschen en Pinksteren nu uitgesloten. En

Toen nu de broeders, die op 19 Januari het bezoek brachten aan Ds. H. bij hem waren deelden zij hem mede, dat ook Ds. van der Mey hun protest zou teekenen. Een paar dagen later berichtte deze evenwel zelf aan H. dat hij eerst nog een samenspreking met hem wilde hebben. Deze samenspreking had (eerst) in April plaats. Daarin beweerde van der Mey, dat H. een verkeerde „Gods-, Schrift- en levensbeschouwing had." Het debat tusschen de twee had niet het gewenschte resultaat. En van der Mey ging toen een zelfstandig protest bij den Kerkeraad indienen.

Op de kerkeraadsvergadering van 10 April was dit protest aanwezig. De kerkeraad vernam van den leeraar, dat hij geen copie van dit protest had ontvangen, en dat hij van dit protest onkundig was. Op dien grond werd het niet ontvankelijk verklaard. [1]) Nu liet van der Mey zijn protest drukken, zond

---

ook de preek of liever de tekst van hedenmiddag. Gal. 2 : 20 en Phil. 3 : 10 en 11 acht ik prachtige teksten voor een preek, maar niet voor G. Vrijdag en Paschen". „Om de geschiedenis der feestdagen interessant en degelijk te behandelen kost veel voorbereiding en gelukt niet aan velen. Dogmatiek is gemakkelijker. Toch willen we op zulke dagen geen dogmatiek."

Dat Ds Hoeksema deze critiek niet prettig vond, is begrijpelijk. Maar nu beteekent dat nog niet een verandering, alléén in v. d. Mey.

En hierin ligt m. i. een eerste misverstand.

Immers ook Hoeksema leefde midden in den strijd en heeft dat ook in zijn preeken wel laten blijken. Is het nu wonder, dat er wanneer er strijd ontbrandt, een andere verhouding komt dan vroeger ? Nu dreef ook H., ook in zijn preeken, de zaak van zijn kant. Waarom zoekt Hoeksema nu enkel de oplossing in het karakter van Van der Mey ?

[1]) Dit is weer een misverstand.

De protesteerende drie hadden met de uitdrukking „een openlijke zonde" bedoeld, dat datgene, wat hun bezwaar was, geen samenspreking volgens Matth. 18 eischte. En zij hadden kerkrechtelijk daarin gelijk.

En ook hier maakte de kerkeraad van Eastern Ave een kerkrechtelijke fout.

Het is niet waar, dat het protest eerst moest zijn ingediend bij en bekend gemaakt aan Ds Hoeksema.

het aan den predikant, de kerkeraadsleden en aan enkele anderen alsmede aan eenige predikanten in de omgeving. Dit doen vond de kerkeraad „vreemd". En voor zij het protest wilde behandelen eischte hij „van Ds. van der Mey een verklaring van zijn handelwijze en een belijdenis van zijn vreemde wijze van doen." Van der Mey weigerde dit. Daarop weigerde de kerkeraad de behandeling van het protest, en zoo verscheen op de vergadering der classis van 9 Mei ook van der Mey als protestant.

Er was nog een derde protest op deze classis van 9 Mei '24.

Dat was van Ds. van Baalen.

In „De Wachter" en in „The Banner" hadden de predikanten Danhof en Hoeksema gevraagd, dat, indien zij dan niet gereformeerd waren, men maar eens moest eindigen met tegen hen te ageeren, en dat men hen kerkelijk moest aanklagen.

Ds. van Baalen berichtte in Januari '24 aan de beide predikanten, dat aan hun „verzoek" zou worden voldaan.[1])

Op 10 April was het bezwaarschrift van van Baalen tegen de pred. Danhof en Hoeksema op de kerkeraad van Eastern Ave. aanwezig.

En hier gaan officieel de zaken van Hoeksema en Danhof elkaar raken.

Danhof was predikant van de gemeente te Kalamazoo I, en ook deze kerkeraad had een gelijkluidend protest ontvangen. In een bijgevoegd schrijven werd elke kerkeraad verzocht de zaak tegen eigen leeraar te behandelen. Maar daar de kerkeraad van Kalamazoo I eenige dagen eerder vergaderd had dan 10 April, waren er op die kerkeraadsvergade-

---

Zoo oordeelde later ook de meerdere vergadering.

Dit protest werd tenslotte eerst afgehandeld op de classis-verg. in Jan. '25.

Intusschen zijn deze „misverstanden" oorzaak van veel ellende en uren vergadering geworden.

[1]) Natuurlijk voelt ieder in dit bericht v. Baalens sarcasme.

ring te Eastern Ave afgevaardigden van K. om „samenwerking te zoeken met hem". [1])

De kerkeraden antwoordden gemeenschappelijk, dat v. B. den 22 April den geheelen dag kon krijgen, om zijn bezwaren met de broeders tegen wie hij protesteerde te bespreken. Bleven er na die bespreking nog bezwaren over, dan zou „hij gelegenheid hebben nog denzelfden avond de zaak aanhangig te maken op een vergadering van de kerkeraden van Eastern Ave en Kalamazoo I, die gemeenschappelijk zouden vergaderen".

Van Baalen antwoordde, dat hij op dit voorstel niet kon ingaan. Wel was hij bereid elk der kerkeraden afzonderlijk te woord te staan. Maar werd hem dit niet toegestaan, dan zou hij zich — indien hij voor 30 April geen nader antwoord had, genoodzaakt zien, bij de classis te protesteeren.

Dit antwoord bleef uit. En zoo diende begin Mei de zaak tegen Ds. Danhof op de classis van Grand-Rapids West, waaronder Kalamazoo I ressorteert. Hier bracht men het zoover, dat van Baalen zich bereid verklaarde alsnog met Ds. D. te spreken. Mocht de zaak niet tot een goed einde worden gebracht, dan zou een „classicale commissie" de zaak voorbereiden, zoodat zij op de synode kon komen. De samenspreking had plaats in de pastorie van Kalamazoo I maar tot overeenstemming kwam het niet.

Ook de classis van Grand-Rapids Oost kreeg van Baalen protest te behandelen. Dat was alzoo nummer drie.

Dan was er nog een vierde. Een „verzoekschrift" van Ds. M. M. Schans.

Dat verscheen eerst ter tafel op de volgende zitting van de classis, en wel op 21 Mei. Ds. Schans had zich niet eerst tot de kerkeraad van Eastern Ave gewend, maar rechtstreeks tot de classis. Hij had zijn verzoekschrift den naam gegeven van „instructie van de kerkeraad der Chr. Ger. Kerk van Kellogsville, Mich." Hoeksema beweert, dat de kerkeraad met deze

[1]) The Standard Bearer, 1 : 4.

„instructie niet te maken had", [1]) maar intusschen kon het als zelfstandig stuk worden behandeld. Dit stuk was een soort brochure. Een dogmatische uiteenzetting, met de noodige teksten en bewijsplaatsen was toegevoegd aan het stuk, opdat zoo de classis zich zou overtuigen van het ongelijk van de brs. Danhof en Hoeksema.

De classis had alzoo wel handen vol werks.

Waar het om ging.

De volgende punten werden in de onderscheiden stukken genoemd, als punten, waarop de predikanten Danhof en Hoeksema afweken van de Schrift en de Belijdenis ;

a. De gunstige gezindheid Gods jegens de verworpenen.

b. Het stuiten der zonde of intoomen van den zondaar.

c. Het doen van burgerlijk goed door den onwedergeborene.

d. De tweeledige werking van Gods wil in verkiezing en verwerping.

e. Het stellen van verkiezing en verwerping op één lijn.

f. Des menschen verantwoordelijkheid.

g. De voorzienigheid Gods en de regeering aller dingen.

h. De Godsbeschouwing van Ds. Hoeksema.

i. Het eenzijdig nadruk leggen op den eeuwigen raad en in het algemeen op den goddelijken factor.

j. Het onvoldoende Evangelie-prediken van genoemden leeraar.

k. Het krachteloos maken van de tweede tafel der wet. [2])

Wanneer we deze punten, geformuleerd zooals ze later op de synode te Kalamazoo werden ingediend, lezen, dan voelen we onmiddellijk, waar de schoen wrong, naar het oordeel dergenen, die protesteerden.

Nu was er ongetwijfeld op meer dan één punt in de hitte van het gevecht wel eens iets gedaan en gezegd, dat ten-

---

[1]) The Standard Bearer I : 5.

[2]) cf. Acta Synode 1924. Art. 100, pag. 121/122.

slotte òf weer werd teruggenomen, òf niet zoo ernstig bedoeld kòn zijn, als het klonk.[1])

Maar dat er schijn van doling op sommige punten was gegeven, stond voor het meerendeel der aanwezige broeders wel vast.

Van de classis naar de synode.

Op de classis gaf al dit geprotesteer een soms vrij hevigen strijd. De vergadering van Juni van de cl. G. R. West duurde tot in den nacht[2]) en in Oost was het ook zoo. Het is geen wonder. Immers de broeders, die het aanging waren zelf tegenwoordig. En men kan niet ontkennen, dat Ds. Hoeksema meer dan eens een nieuwe moeilijkheid wist te scheppen, door zijn wijze van zien op de formeele kwestie. Men versta me goed. Ik bedoel daarmee niets onaangenaams te zeggen. Alleen maar — het feit, dat Ds. H. ook hier vasthield, dat formeel protesten als die van van der Mey niet ter tafel mochten zijn, en dergelijke meer, was oorzaak, dat de vergaderingen lang duurden en geen gemakkelijke taak hadden.

Maar daarom niet alleen.

Telkens weer waren er moeilijkheden, waarop men niet had gerekend.

Zoo b.v., toen de classis G. R. West besloot een speciale vergadering te houden. Toen kwam er van meer dan ééne zijde weer protest. En dat protest werd weer formeel ingediend, met àl den aankleve van dien.

Eigenaardig werd evenwel de situatie, toen na veel vergaderens bleek, dat de twee classes, die eenzelfde zaak te behandelen hadden, zoo geheel van meening verschilden.

Op de classis G. R.-West kregen de protesteerenden (hier was het voornaamste protest dat van van Baalen) gelijk, op de classis van G. R.-Oost de invloed van H. zóó groot

---

[1]) Zoo was ook het oordeel der Synode. Acta art 100, pag. 124.
[2]) cf. The Standard Bearer I : 2.

bleek te zijn, dat dáár Hoeksema c. s. in hoofdzaak, en op formeele gronden gelijk kregen. Gevolg : de synode, die op 18 Juni te Kalamazoo bijeenkwam, had protesten van beide zijden — maar van Oost van de eerder protesteerenden, en van West van den Kerkeraad van Kalamazoo I en Ds. Danhof.

Het agendum van de synode bevatte niet minder dan 23 stukken, altemaal protesten, afschriften van notulen, afschriften van bezwaarschriften en dergelijke. Volledigheidshalve, en om een juisten indruk te geven van deze zoo belangrijke synode, moeten we wel de belangrijkste dezer stukken noemen.

Er was een protest van de drie broeders uit Eastern Ave, die gecensureerd waren om hun protest, en die op de classis-Oost geen recht hadden gekregen, naar zij oordeelden (stuk 1), er was een stel afschriften van stukken en protesten op deze zaak betrekking hebbende (stukken 2—4) ; ook Ds. van der Mey had zijn protest tegen de classis-Oost, wijl zijn bezwaarschrift was terug verwezen naar den kerkeraad (stuk 5) terwijl ook de oorspronkelijke stukken waren ingezonden (stukken 6, 7) ; Van Baalen had natuurlijk evenals de anderen zijn protest (stuk 8) tegen de classis Oost, en de desbetreffende stukken waren onder 9—11 vermeld.

De classis Oost had een verzoekschrift gericht tot de synode, waartegen Hoeksema weer protesteerde (12 en 13) terwijl het antwoord van de classis mede ter tafel was (14.)

Met punt 15 beginnen de 4 zaken van West. Daar zijn de stukken, die in de zaak gediend hadden (notulen, afschriften etc. 15—18), maar daar is ook een protest tegen de classis Gr. R.-West van de kerk van Kalamazoo I (19), Kalamazoo III (20) van de kerkeraad van Lamont (21) en van Ds. H. Danhof (22). De laatste drie tegen het feit, dat de classis besloot een speciale vergadering te houden.

Punt 23 vermeldt dan nog instructies in deze materie van de classes : Hackensack, Sioux Center, Hudson en Muskegon, benevens een instructie van de classis Gr. R.-West.

Inderdaad rijke stof.

In de achttiende zitting van de synode, op Dinsdag 1 Juli, des avonds, werd met de behandeling van deze zaken een aanvang gemaakt.

De commissie van praeadvies had als rapporteur benoemd Dr. C. Bouma. En, dit mogen we wel zeggen, zonder neutraliteitschennis, — we kunnen niet anders dan met bewondering het werk van deze commissie en van den rapporteur (die heeft in zulk een geval wel het leeuwenaandeel) lezen. Er is zéér knap werk geleverd. Dit dan ten formeele in de eerste plaats.

De behandeling ter synode.

In de eerste plaats werd nagegaan, of de stukken, alle 23, die aanwezig waren, wettig ter tafel waren.

Toen dit onderzoek werd ingesteld, bleek, dat afvallen moesten de stukken, die een protest inhielden tegen de speciale classis van G. R.-West, wijl die stukken waren gericht aan de classis en niet aan de synode, en voor een deel zelfs niet waren geteekend. Ook het protest van Kalamazoo I tegen het protest van van Baalen moest om een zelfde reden van het agendum afgevoerd worden.

Van meer belang is de uitspraak inzake de protesten van van Baalen en van der Mey. Ook de synode oordeelde, dat deze broeders niet éérst met de betrokken predikanten persoonlijk hadden behoeven te handelen. Er was daarvoor geen enkele noodzaak. En de voorgestelde dubbele kerkeraadsvergadering zou geen wettige kerkelijke vergadering zijn geweest. (Zie boven.)

Daarmee was uitgesproken, dat de stukken zelve in behandeling konden komen.

Alsnu werd nagegaan, aan de hand van het rapport, welke de onderscheiden punten waren, die den broeders Danhof en Hoeksema te laste werden gelegd. Boven noemden we ze reeds alle.

Allereerst werd door de Synode uitgesproken, dat het protest inzake de punten :

„van de verkiezing en de verwerping, van des menschen verantwoordelijkheid en van de Voorzienigheid Gods en de regeering aller dingen", niet voor behandeling in aanmerking kwamen. [1])

Een zelfde uitspraak werd gedaan omtrent het eenzijdig nadruk leggen op den eeuwigen raad Gods en in het algemeen op den goddelijken factor, [2]) terwijl ook omtrent de „onvoldoende evangelieprediking" men niet verder kon handelen. [3])

Ook wat betreft het krachteloos maken van de tweede tafel der wet, was er geen reden een beschuldiging aan te nemen; [4]) en ook van Baalen kreeg geen gelijk, waar hij meende, dat de betrokkenen te beschuldigen waren van „lichtvaardige beschuldigingen jegens ambtsdragers." [5])

„Er zijn echter" zoo luidde het rapport, dat aangenomen werd, verder „drie punten, waarover naar het oordeel uwer commissie, de Synode zich speciaal dient uit te spreken", n.l.:

---

[1]) „Omdat soortgelijke uitdrukkingen door supralapsariers wel meer gebruikt zijn zonder tot kerkelijke discipline te leiden. (Macovius : „dat de verworpenen noodzakelijk zondigen en verloren gaan), en omdat de brs. D. en H., de conclusie, die uit de bewuste uitdrukkingen volgens sommiger oordeel volgt, n.l. dat God de auteur der zonde is, volstrekt niet voor hun rekening nemen."

[2]) Het was een bezwaar tegen de prediking (v.v. d. Meij) ; de bewijsstukken ontbraken ; en 't komt bij supra-lapsarisme meer voor.

[3]) Ook bezwaar tegen prediking; geen bewijsstukken. (De commissie stelde ook nog voor te concludeeren, dat het feit, dat de „uitnoodiging in de prediking ontbreekt" onder Geref. niets nieuws is, en daar altijd geduld is. Dat wilde de Synode niet aanvaarden als háár uitspraak al is 't waar. Verstandig.)

[4]) Dit was een conclusie v. v. d. Meij. Geen uitspraak van Hoeksema. Het eenige citaat kan ook goed verklaard.

[5]) D. en H. hadden verklaard, niet te willen zeggen dat zij die „de Gemeene Gratie" aanvaarden in strijd zijn met de belijdenis. En dan...... „de hitte van het gevecht"...... !

1. De gunstige gezindheid Gods jegens alle menschen, en niet alleen jegens de uitverkorenen. Dit punt acht uwe commissie van centrale beteekenis in de quaestie, die thans zooveel onrust in de kerk veroorzaakt. De twee volgende hangen daarmee ten nauwste samen en zijn er zelfs min of meer in begrepen.

2. De beteugeling der zonde in het leven van den enkelen mensch en in de samenleving.

3. Het doen van z.g. burgerlijke gerechtigheid door de onwedergeborenen.

Uwe commissie is van oordeel, dat de synode zich daarover dient uit te spreken,

a. omdat wij hier te doen hebben met punten, waarin de broeders Danhof en Hoeksema positie hebben gekozen met stellingen, die zij voor hun rekening hebben genomen en verdedigd ; [1])

b. omdat dit punten betreft, waarover de belijdenisschriften zich duidelijk uitspreken ;

c. omdat het voor de rust der kerken gebiedend noodzakelijk is, dat de Synode een beslist standpunt inneme."

De commissie deed haar voorstellen vergezeld gaan van een zeer breede dogmatische toelichting.

Nadat de synode de voorstellen inzake de formeele kwesties had aangenomen, kreeg Ds Hoeksema op den avond van twee Juli gelegenheid zijn standpunt nader te verklaren. De acta melden het volgende : ,,Ds H. Hoeksema houdt een toespraak van anderhalf uur lang, waarin hij zijn standpunt der Synode duidelijk zoekt te maken." En in de notulen van de volgende zitting, op Donderdagmorgen 3 Juli, heet het : ,,Op verzoek der Synode spreekt thans Ds H. Danhof de vergadering toe, om licht te verspreiden over het standpunt door hem en Ds Hoeksema ingenomen."

---

[1]) Zie voor punt I. „The Banner", Oud Doctrine. Art. 29. „Van Zonde en Genade", pag. 252—254 ; voor punt II : „Niet doopersch maar Gereformeerd" pag. 33, 49, en punt III : „Niet d. m. Ger." pag. 32. „v. Z. en Gen." pag. 133.

Omtrent hetgeen Ds van Baalen deed heet het: „Na de pauze spreekt Ds J. K. van Baalen de Synode toe, om zijn bezwaarschrift tegen de beide bovengenoemde broeders ingebracht nader toe te lichten." [2])

Nadat men alzoo de commissie van prae-advies, en de betrokkenen had gehoord kon men komen tot de eigenlijke behandeling van de zaak.

De discussie bracht meer dan één voorstel. Het eerste nieuwe voorstel ging vrij ver in de richting van de protesteerende broeders. Maar tijdens de bespreking hierover werd er een ander „substituut-voorstel" geboren. De quintessens van dit voorstel was, dat „de synode zou afstappen van de verdere behandeling en vermaning zou geven ernstig studie te maken van het leerstuk der gemeene gratie, terwijl dan een commissie van studie zou worden benoemd, om voor een volgende vergadering de synode voor te lichten, een commissie, waarin ook de D.D. Danhof en Hoeksema zouden zitting hebben." Dit voorstel wilde tenslotte uitspreken, dat de protestanten, van wier goede bedoelingen men overtuigd was, met deze uitspraak behoorden tevreden te zijn, wijl de tijd nog niet rijp was voor een besliste uitspraak.

Men ziet, dit voorstel lag precies in de andere richting, in die van de pred. D. en H.

Maar in de namiddagzitting van Maandag 7 Juli, werd dit „substituut-voorstel" verworpen, en wordt een ander „substituut-voorstel" ingediend.

Na wijzigingen en schavingen werd tenslotte dit voorstel *aangenomen.*

Het besluit der Synode.

We kunnen het besluit der Synode verdeelen in vier stuk-

[2]) De betrokkenen, D. en H., hebben zich later nogal geprikkeld getoond over deze wijze van zeggen. Inderdaad klinkt, wat hier staat, voor Nederlandsche ooren niet geheel objectief. Men vergelijke de „neutrale" redactie omtrent v. B., met die omtrent Hoeksema „anderhalf uur lang", „duidelijk zoekt te maken" en omtrent Danhof „licht te verspreiden."

ken, zooals trouwens de acta ook zelve doen.

In *het eerste deel* wordt dan gesproken over het bekende *„drie punten"*:

a. Wat betreft het eerste punt sprak de Synode uit, dat er behalve de zaligmakende genade, ook een zekere gunst van God is, die Hij betoont aan zijn schepselen in het algemeen.

b. Wat aangaat het tweede punt, — de beteugeling der zonde — ook deze erkent de Synode, als volgens Schrift en belijdenis inderdaad aanwezig; immers wordt ook in onze confessie geleerd, „dat God door de algemeene werking Zijns Geestes het onverhinderd uitbreken der zonde beteugelt."

c. En wat betreft het doen van burgerlijke gerechtigheid door de onwedergeborenen verklaart de Synode, dat de onwedergeborenen, hoewel onbekwaam tot eenig zaligmakend goed, toch burgerlijk goed kunnen doen.

In *het tweede deel* der conclusies ging het over de predikanten Danhof en Hoeksema. Ten dezen opzichte erkende de Synode, dat zij dingen gezegd hadden, die niet wel te rijmen waren met de drie bovengenoemde punten, dat zij enkele sterke uitdrukkingen bezigden, en dat zij in hun uitspraken niet genoeg rekening hielden met hetgeen onze belijdenis zegt. Maar van den anderen kant staat het toch wel vast, dat „ook gezien hun eigen verklaringen, deze broeders gereformeerd zijn, al is het ook met een neiging tot eenzijdigheid."

In *het derde deel* der conclusies geeft de Synode een „Getuigenis" in verband met het misbruiken van het leerstuk der Gemeene Gratie, waarschuwt tegen de geestesstroomingen van dezen tijd, en de gevaren daaraan verbonden, en roept zij de kerk en hare leden op tot getrouwheid in dezen tijd van verval.

In *het vierde deel* tenslotte besluit de Synode, in verband met de instructies, die erop aandringen, een positieve uitspraak te doen inzake het leerstuk der Gemeene Gratie, of die willen, dat een Commissie gevormd worde, om een

„Dogma" omtrent dit stuk te ontwerpen, aan zulke verzoeken niet toe te geven, aangezien dogmata niet worden gemaakt, maar geboren uit den strijd der meeningen, en wijl eerst een zaak helder in het bewustzijn moet leven, vóór men ertoe overgaat een leerstuk te formuleeren. Tenslotte wekt de Synode ieder, die tot zoo iets in staat is, op, ernstig studie te maken van het stuk der Gemeene Gratie.

Tegen deze besluiten der Synode rees eenig protest. Deze protesten waren evenwel meest van meer formeelen aard, als daar zijn : dergelijke uitspraken zijn nog niet noodig, — anderen : ze kunnen nog niet gedaan worden, enz.

Ernstiger was het protest van Ds. H. Danhof.

Hij leverde een stuk, toen hij, naar hijzelf schreef zeer vermoeid was (geen wonder!), maar dit stuk is m. i. wel een van de meest heldere schrifturen, die uit zijn pen vloeiden.

Aan het einde van het protest staat evenwel een uitdrukking, die (later ook door Hoeksema voor zijn rekening genomen) sommigen ietwat deed schrikken. Het is dit :

„Waar nu dit mijn innigste overtuiging is, daar zal de Synode mij zeker wel verstaan, als ik hiermede uitspreek, dat ik het mijn roeping acht voor God en de kerken, niet alleen formeel te protesteeren tegen deze besluiten der Synode, *maar ook practische maatregelen daartegen hoop te nemen*, beide als afgevaardigde van de classis G. R.-West en als een van de twee in betrekking tot bovengenoemde drie punten veroordeelde broeders. Ik heb gemeend eerlijkheidshalve dit te moeten zeggen".

De synode had evenwel gesproken.

En men wachtte af.

Na de synode.

Na de synode leefde men in het besef, dat er wel iets zou gebeuren. Onderscheiden uiting daarvan viel te beluisteren, in „The Banner", in „de Wachter", en ook Dr. Hepp viel zulks bij zijn bezoek aan Amerika op. [1])

---

[1]) „De Reformatie" van 9 Mei '25.

Een van de eerste symptomen van „de practische maatregelen", waarvan Danhof had gesproken, was wel het uitkomen van een nieuw maandschrift. „The Standard Bearer", verscheen op den eersten October voor den eersten keer. En sinds dien elke maand. In hun brochure „Om recht en waarheid" hadden de schrijvers reeds de verschijning van zulk een maandblad aangekondigd. De reden, die zij voor dit verschijnen noemen, kan ieder gissen. „Eigen terrein" — „ongehinderd hunne gedachten uitspreken" etc.[1]) En van hun standpunt gezien hebben ze gelijk.

Het blad gaat uit van de vereeniging „The Reformed Free Publishing Association". Het staat onder redactie van de predikanten H. Danhof, H. Hoeksema en G. Ophof (welke geheel de zijde van D. en H. koos,) verder van br. G. van Beek, en sinds het tweede nummer werd ook in de redactie opgenomen de student B. J. Danhof, als ik me niet vergis een neef (oomzegger) van H. Danhof.

In verband met het verder gebeurde is dit redacteurschap van B. J. D. nogal van beteekenis.

Dan men zweeg ook elders niet. In gesprek en redevoering, in de krant en op den kansel was „de Gemeene Gratie" het onderwerp van „den dag". En de predikanten D. en H. hielden zich natuurlijk niet aan het verzoek van de synode.

En zoo kwam men geleidelijk tot wat ik zou willen noemen „het naspel".

Ja, misschien — het naspel.

Het kan ook een interludium zijn.

Want op een volgende synode zal men nog wel weer over de zaak te handelen krijgen. En ofschoon de breuke volkomen *schijnt*, toch is er o. i. nog hope, dat er nog veel wordt behouden. We kunnen ook hier slechts bidden met onze broeders aan gene zijde van den Oceaan. En we hopen, dat beide partijen ginds alzoo bidden.

---

[1]) The Standard Bearer, I. 1.

De classis-vergadering van G.-R.-Oost in November.[2])

In Augustus was er classis-vergadering geweest, waar onder meer behandeld was de bekende censure-zaak tegen de drie leden, die in Januari '24 waren begonnen met het protest tegen Ds. Hoeksema, en die op de bekende gronden waren afgehouden van het H. A. De classis had toen den kerkeraad inzake deze censure in het ongelijk gesteld. Dit had bij de groote meerderheid van de leden der gemeente van Eastern Avenue een zekere ontstemming gewekt, en men nam zich dan ook voor te protesteeren. Ds. Hoeksema's ageeren tegen het besluit der synode, werd velen leden een ergernis. Ruw geschat nam het ongeveer 9/10 der leden voor Ds. Hoeksema op, maar 1/10 stond aan de zijde van de synode en van de classis in haar Augustus-vergadering. Deze laatste groep nu verzocht een vervroegde classis-vergadering, opdat men zóó zijn bezwaren kon doen bespreken, en misschien de positie tot klaarheid zou kunnen komen. Twee en negentig leden der kerk van Eastern Ave verklaarden, dat zij niet verder met den leeraar kunnen samenwerken, en noch aan den leeraar, noch aan den kerkeraad zich willen onderwerpen.

Hoewel „de classicale commissie" verklaart allerminst alle uitdrukkingen in het schrijven dezer broeders voor haar rekening te nemen, meent zij toch niet te mogen nalaten een vergadering der classis bijeen te roepen. Onderscheiden protesten tegen het bijeenroepen dezer classis waren ter tafel, toen op 19 Nov. de classis bijeenkwam, maar, na toelichting der commissie, oordeelde de vergadering, dat zij terecht bijeengeroepen was, waarom dan ook, nadat over de formeele kwesties was beslist (o.a. ook over de wijze waarop de Theol. faculteit van Grand Rapids meewerken wilde — zelfstandig advies geven, en niet in de commissie zitten) werd de vergadering verdaagd tot den volgenden dag.

[2]) Zie voor deze en de volgende classicale vergaderingen „de Wachter" (Am.) van 31 Dec. en volgende nummers.

Op den 20sten November werd na breede discussie besloten, dat „de classis eische van den kerkeraad van Eastern Ave, dat hij eische van zijn leeraar, dat deze verklare, of hij ten volle instemt met de drie punten uitgesproken door de synode van '24, ja dan neen."

Nadat dit besluit is gevallen, wordt er beslist, dat „tegen morgenochtend 9 uur door den kerkeraad van Eastern Ave het antwoord van den leeraar moet zijn verschaft".

Ingeval deze leeraar zijn instemming beuigt, dan zal er door de classis een commissie worden benoemd, om op grond van bedoelde verklaringen te pogen de moeilijkheden in de gemeente van E. A. uit den weg te ruimen.

Den volgenden morgen is er een uitvoerig schrijven ter tafel, waarbij de kerkeraad van Eastern Ave verklaart, dat zijn oordeel is, dat de classis niet het recht heeft de bewuste eischen te stellen. Dit oordeel van den kerkeraad is gegrond op het besluit van de synode zelf. Vooral het feit, dat op de synode een soort scherpe resolutie, die aan de betrokken broeders onderwerping had gevraagd en betuiging van instemming had willen eischen, was verworpen, deed de kerkeraad oordeelen, dat de classis thans buiten haar bevoegdheid ging. Ook het feit, dat om de ingediende protesten de synode geen der broeders had lastig gevallen, ofschoon zij hadden laten uitkomen, dat zij niet in allen deele het eens waren met het synode-besluit, deed de kerkeraad van E. A. aldus schrijven.

Maar op de voortgezette vergadering van Maandag 24 November heeft de commissie van voorbereiding haar advies aan de classis gereed, waarin tevens de argumenten van den kerkeraad van E. A. worden weersproken.

De synode, zoo oordeelen deze broeders, heeft zich niet willen uitspreken, wijl zij daartoe het recht niet had. Het was niet gebleken, dat deze zaak niet op een mindere vergadering kon worden afgedaan, en daarom kon de synode niet handelen, zooals in de aangehaalde voorstellen was bedoeld.

Het was naar het oordeel dezer commissie de taak van den

kerkeraad geweest, den leeraar te behandelen, zoodra hij in „The Standard Bearer" openlijk de uitspraken der synode bestreed. Dat deed de kerkeraad niet. Vandaar de protesten der gemeenteleden, en vandaar nu het optreden der classis.

Dus worde andermaal de bewuste eisch aan den kerkeraad en via dezen aan Ds. Hoeksema gesteld.

En aldus besloot de classis.

In een zeer lang stuk antwoordde de kerkeraad andermaal afwijzend, ongeveer op dezelfde gronden als de eerste keer, daarbij ook aanvoerend het motief, dat deze zaak ter classis niet wettig ter tafel was, en dus de classis op formeele gronden het recht miste, een uitspraak als bedoeld, te eischen.

Toen was het inmiddels 9 December geworden. In verband met de te verwachten antwoorden, enz., was de vergadering telkens geschorst.

Op 9 December nu besloot de classis, indien men niet den aangegeven weg wilde bewandelen, op grond van het onderteekeningsformulier, van Ds. Hoeksema te vragen, dat hij:

a. ten volle instemde met de „drie punten" der synode,

b. (subsidiair:) dat hij zich bij deze drie punten wilde neerleggen (met recht van appel) bij de belijdenisschriften, zooals die verklaard zijn door de synode. En dat hij, (ingeval van appel) zich intusschen zou tevreden houden met de uitspraak der synode.

Ds. H. geeft den elfden December schriftelijk antwoord.

Hij betoogt: dat hij zich bezwaard acht, dat de classis niet op de „formeele" kant van de zaak is ingegaan; dat hij het met de verklaringen van zijn kerkeraad aan de classis eens is; dat hij zich tegen de wijze van handelen van de classis beroept op de synode; dat hij zich intusschen onderwerpt aan de classis, inzake het antwoorden, met recht van appel op de synode; dat de synode zelf heeft gezegd, dat men het niet eens behoeft te zijn met de drie punten, om het eens te zijn met de grondwaarheden, zooals die in de belijdenis zijn geformuleerd, en dat hij het met die belijdenis eens is geweest, altijd, en dat nog is; waar de synode vermaand heeft ernstige

studie te maken van de betrokken stukken, die in den laatsten tijd in prediking enz. naar voren zijn gebracht, daar belooft hij aan dat verzoek van de synode te voldoen ; en zoolang hij ambtsdrager is in de chr. ger. kerken zal hij zich gaarne aan eenig besluit van de synode dezer kerken onderwerpen".

De classis noemde dit een „ontwijkend antwoord."

Zij besluit nu van Ds. H. een antwoord te vragen eenvoudig met „ja" of „neen".

Ds. Hoeksema weigert zulk een antwoord te geven.

Men wijst hem erop, dat het erom gaat, dat hij slechts beloven zal te zwijgen, tot een volgende synode zijn zaak verder heeft behandeld. Hij heeft slechts te beloven, dat hij niet iets zal schrijven of zeggen, dat tegen de synode-gevoelens ingaat, tot op de volgende synode.

Dan zegt Ds. Hoeksema letterlijk dit :

„Men heeft mijn laatste woord, en ik kan en wil niet beloven, dat ik mij anderhalf jaar zal stil houden".

Daarmee moest het onderhandelen met Ds. Hoeksema ophouden.

Nu kwam het eerst in behandeling de zaak van de 92 leden, die tegen de prediking van Ds. H. waren. De kerkeraad van Eastern Ave wilde hen eenvoudig excommuniceeren, maar, naar het oordeel van de classis, geheel ten onrechte.

In allen deele vond men de wijze van zeggen en het optreden der 92 wel niet juist, maar ten principieele stonden zij in hun recht, om lid te zijn en te blijven van de kerk van Eastern Ave.

In die zaak kreeg alzoo de kerkeraad ongelijk. Maar dit was het begin slechts.

In de vergadering van 12 December moest inzake Ds. Hoeksema een besluit worden genomen. Nadat men 's Heeren aangezicht in gebed had gezocht, werd er gestemd over de eerste conclusie van het advies der commissie. (Vóór het gebed had Ds. Hoeksema zich verwijderd.)

Met 37 tegen 4 stemmen werd bij gesloten briefjes deze conclusie aangenomen : „Naardien Ds. Hoeksema geweigerd

heeft ...... enz. ...... is het oordeel der classis, dat Ds. Hoeksema schuldig staat aan insubordinatie jegens de wettig aangestelde kerkelijke autoriteiten en, door zijn daad, voor tijd en wijle, geschorst is in zijn ambt." (Drie broeders protesteeren tegen dit besluit.)

En inzake den kerkeraad werd een overeenkomstig besluit genomen. Ook: dat de kerkeraad op grond van weigering enz. ...... „schuldig staat aan insubordinatie jegens de wettig aangestelde kerkelijke autoriteiten en door die bepaalde daad tijdelijk het kerkverband met de christelijke gereformeerde kerk verbroken heeft".

De kerkeraad van Eastern Ave protesteert tegen dit besluit en beroept zich op de synode.

Tenslotte besluit de classis een speciale synode te vragen, zoo vroeg mogelijk in '25.

Ook wordt nog aan Ds. Hoeksema ontzegd het recht, dat een predikant in „good standing" in onze kerken geniet, en eveneens ontzegt zij de rechten en privilegien, die een kerk in het kerkverband heeft, aan de kerk van E. A., hangende het geschil.

Verschillende zaken worden tenslotte door deze classis nog afgedaan, die wel met de groote kwestie samenhangen, maar die toch slechts eerst in de tweede plaats beteekenis hebben. Speciaal geldt dit, waar de verschillende „protesten" moesten worden afgehandeld.

Een commissie wordt nog benoemd, om de „getrouwe leden van Eastern Ave" (de 92) bij te staan.

De zaak-Hoeksema was in het meest critieke stadium, waarin zij komen kon. Ja, behalve dan de afzetting. Maar dat is geen crisis meer.

De classis G.-R.-Oost op 28 en 29 Januari.

Ds. Hoeksema ging voort met preeken, schrijven, propageeren, en gelden inzamelen; het laatste vermoedelijk om te

steunen de „ontrouwe leden" van een paar andere kerken, die ook zijn partij kozen.

Op de classis nu, die aan het einde van Januari j.l. werd gehouden, werd *Ds. Hoeksema afgezet.*

De kerk van Eastern Ave (nu natuurlijk de „trouwen") verzocht zulks, en ook hadden een paar andere kerken erop aangedrongen. Op grond van het feit, dat hij doorging met preeken, enz. ; dat velen hem volgden, wijl ze vermoedden, dat hij op de eerstkomende synode wel in het gelijk zou worden gesteld ; dat door zijn doen kerkelijke besluiten in verachting kwamen ; en dergelijke meer, meende men reden te hebben reeds thans tot afzetting van Ds. H. de classis te moeten adviseeren.

In de genoemde vergadering ging de classis dan ook tot afzetting over.

De gronden daarvoor zijn de volgende :

1. Openbare rebellie van Ds. H. tegen het besluit van de classis, door voort te gaan het Woord en de Sacramenten te bedienen ;

2. Openbare scheurmaking van Ds. H. sedert de laatste classisvergadering, door te prediken voor en onder toezicht van een kerkeraad, die het kerkverband verbrak.

De classis trok nu het verzoek om een speciale synode in.

Zoo is dan Ds. Hoeksema afgezet.

De vergadering van de classis G.-R.-West op 24 Januari.

Reeds even vóór de afzetting van Hoeksema in de classis-Oost, was er ook in de classis-West iets zeer gewichtigs geschied.

Candidaat B. J. Danhof, dien we reeds noemden als mede-redacteur van „The Standard Bearer" had toelating gevraagd tot „de bediening des Woords", en zou deswege worden „onderzocht". Meer dan één kerk (zes in het geheel) had verzocht bij instructie, geen toelating tot het examen of tot „de

Bediening des Woords" te verleenen, indien de candidaat zich niet losmaakte van „The St. B." en onderwerping beloofde aan de „drie punten" van de synode. Bovendien had deze candidaat reeds gepreekt voor de „scheurkerk" van Eastern Ave, zoodat er drie punten waren, waaromtrent men een vooraf-ingesteld, nader onderzoek wel wenschelijk achtte.

Besloten werd dan ook, dat D. niet tot het examen kon worden toegelaten, indien hij niet omtrent deze drie gevallen zich bevredigend wilde verklaren.

Natuurlijk zou men ook deze kwestie na het examen kunnen aanvatten, maar indien dan de uitslag onbevredigend zou zijn, was heel het onderzoek tevergeefs geweest.

Toen men hem nu vroeg, of hij *a.* zich wilde onderwerpen aan de drie punten van de synode, *b.* zich wilde onttrekken aan „The St. B.", *c.* wilde verklaren verkeerd gedaan te hebben met zijn preeken in Eastern Ave, antwoordde D. schriftelijk, dat hij protesteerde tegen het geheel van de handelingen der classis, en dat hij zich beriep op de synode.

Bleef nog over het feit, dat D. toch nog steeds „candidaat" was.

Men besloot nu *a.* hem niet te examineeren, *b.* inzake zijn staat als candidaat van hem dezelfde beloften te eischen, als men eerst als voorwaarde voor toelating tot examen had gevraagd.

Ook nu weigerde Danhof. „Gij hebt mijn antwoord reeds".

Nu werd „het candidaatschap van D. vervallen verklaard", en werd het recht tot „preeken" hem ontnomen.

Nu kwam ter sprake de houding van Ds. Danhof en Ds. Ophof, beide redacteuren van „The S. B."

Het verhaal van wat hier gebeurde kan kort zijn. Het is vrijwel een getrouwe copie van 't geen we in de classis-Oost zagen gebeuren.

Beide werden *afgezet*. Op de gronden waarop een paar dagen later ook Hoeksema afgezet zou worden.

De kerkeraden van beide kerken, die D. en O. dienden, die te Kalamazoo I en te Hope, werden eveneens „afgezet".

Een speciale of vervroegde synode achtte men niet noodig. Zoo zijn er dan drie predikanten en één candidaat „ontzet". En drie kerkeraden wegens „rebellie" veroordeeld.

De betrokken predikanten zijn „in protest". B. J. Danhof heeft zijn lidmaatschap van de Chr. Ger. Kerk „opgezegd."

En nu......

Intusschen heeft deze zaak nu reeds een nasleep voor den rechter.

In het algemeen is het moeilijk voor een theoloog zich juridische zaken en betoogen in te denken. En nog zooveel meer geldt dat, wanneer het gaat over Amerika. Vast staat evenwel nu reeds, dat de volgende kwesties van het grootste gewicht zijn in het rechtsgeding :

a. maken de „drie punten" een wezenlijk deel uit van de leer der Chr. Ger. Kerken, of vormen ze slechts een „onverschillig iets" zoodat op het verwerpen der punten geen „kerkelijke tucht" kan volgen ?

b. had de classis G. R. Oost het recht, gehoorzaamheid van Ds. Hoeksema te eischen, om bij niet voldoen aan dien eisch hem af te zetten ?

c. heeft de verklaring van de classis, dat Ds. H. en de kerkeraad „zich onttrokken hebben" rechtsgeldigheid ?

d. hebben Ds. H. c.s. na het voorgevallene, en na hun houding nog recht van appel ?

Ook in de kerken begint de zaak een staartje te krijgen.

Dr. Van Lonkhuyzen beweert n.l. in „Onze Toekomst", dat de afzetting door de classis onwettig was. Hij beschuldigt zelfs de classis G. R. West, dat zij „om utiliteitsredenen" het beginsel heeft verlaten.

Wie weet, geeft deze zaak geen aanleiding tot nieuwen strijd !

In „The Banner" komt Dr. Beets en in „de Wachter" Ds. Heyns tegen deze bewering op. Nog geen twist genoeg ? Er schijnt een neiging te zijn, om spoedig met argumenten te

werken, die ontleend zijn aan datgene, wat men de verzwegen bedoeling acht van hen, met wie men het niet eens is. Dat treft sterk in „The St. B.", maar ook wel in het artikel van Dr. v. Lonkhuyzen.

Thans werkt „het", en propageert „het".

Ziehier een overzicht van wat geschiedde bij onze broeders „in het Westen".

't Is de „Nieuwe Wereld".

Ook daar zal God zijn kerk in stand houden.

't Is de oude wereld.

Ook daar twist.

Blijve onze God ook dáár met Zijn Geest.

RECENSIEN.

Urchristentum und Religionsgeschichte von **Karl Holl**. — C. Bertelsmann in Gütersloh.

In dit belangrijk geschriftje wordt de eigensoortigheid en eenigsoortigheid van het Christendom, tegenover andere religies en mysteriën in den aanvang onzer christelijke jaartelling, aangewezen. De schrijver vindt de betwisting van 's Heeren historiciteit belachelijk, S. 23, en zet uiteen, dat ook de apostel Paulus het Christendom niet tot een syncretistischen Godsdienst maakte, maar in den grond hetzelfde leerde als onze Heiland, S. 29 ff. Hij wijst verder aan, dat Manicheïsme e. a. aan het Christendom gedachten ontleend hebben ; en dat voorstellingen van een stervenden en herlevenden god in de mysterien van Osiris, Attis enz. iets geheel anders zijn, dan het verhaal van 's Heeren lijden en opstanding. Tegenover Bousset e.a. houdt hij staande, dat de aanbidding van den Heiland als Kyrios uit de oergemeente stamt, en niet van de mysterien werd overgenomen, S. 31 f. Op onderscheiden punten wijst hij het oppervlakkige en ongegronde aan van voorstellingen van Religionsgeschichtler. De Heere Christus verkondigt een God, *„der mit dem sündigen Menschen etwas zu tun haben will"*, S. 16, en in plaats van den „unendlichen Wert der Menschenseele", leert Hij veeleer, „dass der Mensch seinen Wert *verloren* hat und Gott ihn trotzdem aufnimmt", S. 17, en dat de mensch schuldig is en vergeving ontvangt. De verlossing die het Christendom predikt, is eene andere, dan waarvan de mysteriën enz. spreken, S 17.

K. Holl gelooft blijkbaar niet aan 's Heeren opstanding, en erkent Hem dus niet als God. We kunnen ons met verschillende zijner beweringen niet vereenigen. Schrijft hij, dat hij nooit begrepen heeft, „wie man bezweifeln konnte, ob

Jesus gegenüber dem A. T. einen neuen Gottesgedanken gebracht habe", S. 18, dan rekent hij niet genoeg met gedachten, als uitgesproken worden in Deut. 7 : 8 ; 9 : 4—6 ; Ezech. 36 : 22 ; Pss. 32, 51 e. d.g. Ook moet onderscheiden worden tusschen de O. Testamentische apocryph en andere Joodsche geschriften, èn het O. Testament zelf, en ook tusschen hetgeen het O. Testament leert, èn wat door de meerderheid der Joden werd geloofd.

Vooral negatief tegen allerlei beweringen van Religionsgeschichtler heeft deze studie waarde.

S. GREIJDANUS.

J. Kruithof. *Kerksplitsing.* Een woord over het voorstel aanhangig gemaakt bij den kerkeraad der Geref. kerk van Rotterdam om te komen tot twee zelfstandige kerken.

Rotterdam, Drukkerij Wed. C. Goudswaard.

De geestelijke nood van sommige groote kerken dringt tot het nemen van maatregelen. Een van de middelen tot verbetering is splitsing. De massaliteit is één van de oorzaken der ongezonde toestanden, die in kerken met vele duizenden zielen heerschen. Er moeten maatregelen genomen worden, die den geest van het conservatisme op zij duwen en lang gekoesterde lievelingsideetjes opruimen.

Het is verblijdend dat de oogen van vele ouderlingen opengaan voor den noodtoestand die op geestelijk gebied in sommige groote kerken wordt aangetroffen. De heer J. Kruithof ouderling van de Gereformeerde kerk te Rotterdam heeft een brochure geschreven, waarin hij met vele argumenten de kerksplitsing aanbeveelt. Wat hij zegt, heeft in de eerste plaats betrekking op Rotterdamsche toestanden, maar ook de ambtsdragers in andere groote kerken kunnen uit deze brochure veel leeren. Het *moet* den weg van Kerksplitsing op.

T. HOEKSTRA.

A. **Herbert Gray.** *Man en vrouw vóór en in het huwelijk.* Uit het Engelsch vertaald door H. J. van der Munnik.

Kampen. J. H. Kok.

Een boek met gezonde huwelijksethiek. De schrijver is niet overgeestelijk, zooals soms in boeken van dit genre het geval is, maar neemt positie in de realiteit van het leven. De wijsheid van dezen auteur zal menigen lezer ten zegen zijn.

Hij biedt tevens gezichtspunten die den predikant helpen om over Zondag 41 een frissche preek te maken.

T. HOEKSTRA.
